

De Schalmei

Tweemaandelijks Tijdschrift voor Orgelbeweging

Orgel te Tongeren.

Nieuwbouw

Restauratie

Jos. LONCKE, broeder & Zonen

EESEN (W.VI.)

**ZIJN ORGELS ZIJN DE
BLIJVENDE RECLAME**

ORGELS

HARMONIUMS

Gerard D'HONDT

ORGELBOUWER

HERSELT (Prov. Antw.)

**Stemmen ::: Herstellen ::: Ombouwen
Electrische ventilatoren**

**Kerk- en Salonorgels volgens electrisch,
pneumatisch en mechanisch stelsel :::**

Fa. Bern. Pels & Zoon - Lier

KERKORGELS

ELECTRISCH — PNEUMATISCH

Speciaal Electrische Sleepladen, het meest volmaakte systeem.

STEMMEN — OMBOUWEN — REPAREREN

DE SCHALMEI

TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR ORGELBEWEGING

REDACTIE EN BEHEER :

Berten DE KEYZER
Tweebruggenstraat, 37, Gent.
Postcheckrekening: 4602.76
TEL.: 317.37

Abonnementsvoorwaarden:

België: 100,— fr.
Nederland: fl. 7,50
Edition Heuwerkemeyer
Amsterdam
Steunabonnement: 300.— fr.

uyt hou
ende trou

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER: BERTEN DE KEYZER

ALLEENVERTEGENWOORDIGER VOOR NEDERLAND: EDITION HEUWEKEMEIJER
Tel. 530.86 Breedeweg, 21, AMSTERDAM-OOST Postgiro 335644

*Wij wensden onze lezers, lezeressen
en hun familie een*

*Zalig
en
Vrolijk Kerstfeest*

Figuren uit Vlaanderen's Orgelhistorie

★

YSBRANDT CLAESZ uit Breda

ONDER de minder bekende orgelmakers, die in Vlaanderen gewerkt hebben, moet ook Ysbrandt Claesz. genoemd worden. Het minder bekende mag echter niet tot de conclusie leiden, dat hij daarom ook minder belangrijk is geweest. In tegendeel, de door de heer Paul Francois te Brugge gevonden documenten, gepubliceerd in de Schalmei van Maart 1948, bl. 27, hebben een nieuw licht op het werk van deze meester geworpen, waardoor al dadelijk de gevolgtrekking gemaakt moet worden, dat mr. Ysbrandt Claesz. allerm minst een onbelangrijk man was. De door de heer Francois gepubliceerde en uit andere bronnen geputte gegevens wijzen uit, dat deze orgelmaker van omstreeks 1555 tot zijn gevangening in 1564 eigenlijk de enige vakman in Brugge was. Niettemin slaagde hij er niet in te voorkomen, dat zijn concurrent Nicolaes de Smet uit Brussel de opdracht tot de bouw van een nieuw orgel in de Brugse hoofdkerk, St. Donaas, verwierf.

Ysbrandt Claeszoon, die zich ook wel Ysbrandt Claesz. Ysbrandtszoon noemde (op deze wijze weten we tenminste de namen van zijn vader en grootvader) is zeker afkomstig uit Breda. In de rekeningen van de Brugse St-Jacobskerk staat dit zonder meer vermeld, doch bovendien vinden we zijn vroegst bekende werken in zijn woonstad Breda. Ten overvloed levert een borgstellingsacte in verband met de bouw van een nieuw orgel te Bostel ons nog een exacter gegeven, n.l. dat Ysbrandt Claesz. in 1549 een huis bezat in de Katerstraat te Breda. (1)

De redenen, waarom hij omstreeks 1555 zijn Brabantse woonplaats verwisselde met Brugge, zijn ons niet bekend. Het is mogelijk, dat het

zeer bloeiende bedrijf van de familie Nyhoff te 's Hertogenbosch hem het bestaan in Breda moeilijk maakte; ook is het niet uitgesloten, dat enige min of meer toevallige opdrachten in Brugge hem daarheen deden verhuizen en dat Ysbrandt zich daar definitief vestigde, toen bleek, dat er in het aan kerken kloosters en dus orgels rijke Brugge geen orgelmakers van formaat leefden. Jan Waghers was stellig een minder goed orgelmaker dan de Bredase meester.

Het moet Ysbrandt Claesz. in de Zwinstad goed gegaan zijn; tal van werken staan daar, gedurende een korte spanne tijds verricht, op zijn naam. Maar zeer merkwaardig zijn de gegevens uit 1564 en 1565. Ze geven ons bijzonderheden over het religieuze leven van deze orgelmaker. Hij is de enige orgelmaker van wie we zeker weten, dat hij Calvinist werd, reeds voordat in verschillende delen der Nederlanden de Protestanten het heft in handen kregen. Ysbrandt Claesz. moet een vaste overtuiging gehad hebben, niet alleen met het oog op het risico, dat iedere Protestant in die dagen om des geloofswille liep, maar vooral ook, omdat zijn overgang tot het Calvinisme uiteraard noodlotig moest zijn voor zijn werk als orgelmaker. Hij was een voorman van de Brugse Protestanten, omdat in zijn huis godsdienstoefeningen werden gehouden onder leiding van de predikant Pieter Gabriels. Op 25 November 1564 werd hij om die reden gevangen genomen; omstreeks 10 Mei 1565 stierf hij in de Brugse gevangenis. In de Geheime Resolutien van 14 Mei 1565 lezen we, dat de Magistraat pogingen aanwendde om mr. Ysbrandt Claesz. in gewijde aarde te doen begraven, op grond van het feit, dat de gevangene een biechtvader had gevraagd. De bisschop van Brugge was echter van gevoelen, dat dit niet kon worden toegestaan. (2)

Waar Ysbrandt zijn vak leerde, is niet met

zekerheid te zeggen. Mogelijk in Breda zelf, waar in 1487 zeker een orgelmaker woonde van wie we een spoor ontdekken in Bergen op Zoom (3). Misschien is deze orgelmaker niemand anders dan Pauwel van Haestrecht, die in 1506 in de Haagse Hofkapel een nieuw orgel bouwde. In dezelfde tijd immers was een Pauwel van Haestrecht lid van de Bredase schepenbank (1).

In 1536 leverde de zeer belangrijke meester Hans Graurok uit Zutphen een klein orgel in de Bredase hoofdkerk. Deze Hans was lid van een groot orgelmakersgeslacht, afkomstig uit Emmerik (4). Waarschijnlijk is Hans ook de bouwer van het grote orgel in de Bredase hoofdkerk, dat in 1534 werd vervaardigd en dat als een der modernste en gedurfdste instrumenten van die tijd moet worden beschouwd. In elk geval heeft Mr. Ysbrandt dit instrument zeer goed gekend, want in 1543 en 1546 herstelde en vergrootte hij het (5).

De werklijst van Ysbrandt Claesz. ziet er als volgt uit:

1543 en 1546: Breda, Grote of O.L.Vr.-kerk. Herstel en vergroting van het grote orgel (5).

1549: Boxtel, St-Petrus. Nieuw orgel (1).

1554 en 1555: Brugge, St-Jacob. Nieuw orgel. De dispositie is reeds door de heer Paul Francois vermeld (6):

Principaal: Prestant 6, Oktave 3, Mixture, Simbale of Scherp, Bodoen 12.

Overige registers: Holpipe 6, Quintedeyne 6, Open fleute 3, Ghemsenhoorn 1 1/2, Scuflet (1/2), Trompet 6, Zyncke 6 (discant).

Tramlant, Trommele, Nachtegale. Een manuaal.

1555: Brugge, St-Claraklooster. Nieuw orgel. Ook dit instrument is zeker door de Bredase meester gebouwd, blijkens gegevens uit Breda (1). Ook hier is de dispositie, dank zij de heer Francois, bekend (6):

Principaal: Prestant 4, Oktave 2, Mixture, Simbalum of Scherp, Bordoen 8.

Overige registers: Holpype 4, Quintedeyne 4, Kleyn fluytjen 2, Ghemsenhoorn 1, Trompet 8, Schalmey 4.

Tramlant. Een manuaal met 38 toetsen (F, G, A, Ais-g2, a2).

1557 (vóór): Brugge, St-Anna. Nieuw orgel. Het auteurschap van Ysbrandt Claesz. is met zekerheid af te leiden uit de dispositie, die in principe gelijk is aan die van St-Jacob en St-Clara (6).

Principaal: Prestant 3, Oktave 1 1/2,

Mixtura, Simbalum ofte Scherp, Bordoen 6.

Overige registers: Holpipe 3, Ghemsenhoorn 1 1/2, Schuuflet (1/2), Trompet 6, Timpanum 6, Tramlant, Trommele.

1557: Watervliet, „visiteren der orghele”. Wij weten niet of dit orgel door hem gebouwd werd (7).

1559: Brugge, St-Salvator. Onderhoud van het grote orgel. Had hij dit instrument soms zelf gebouwd? of Nicolaes de Smet? (8)

1561 (omstreeks): Brugge, O.L.Vr.-kerk. Het grote orgel werd afgebroken. Heeft Mr. Ysbrandt, die overigens nergens wordt genoemd in de rekeningen der kerk, een nieuw orgel gebouwd? (9)

Het is aan de hand van de disposities dezer — overigens kleine — instrumenten zeer wel mogelijk een denkbeeld te vormen omtrent het oeuvre van Ysbrandt Claesz. Allereerst valt het op, dat hij deze instrumenten in St-Jacob, St-Clara en St-Anna heeft aangepast aan de Zuidnederlandse gewoonte om het « principaal » geen afzonderlijk manuaal te geven, doch speelbaar te maken op hetzelfde manuaal als de overige registers. Waarschijnlijk waren de « overige registers » echter wel op een andere windlade geplaatst. In de Noordelijke Nederlanden zouden de meeste orgelbouwers het « principaal » een afzonderlijk manuaal gegeven hebben. Ook valt op, dat Mr. Ysbrandt de Bourdon 12, 8 of 6 voet steeds rekent tot het « principaal » (de prestantachtige registers), terwijl de Noordnederlandse meesters dit register Bourdon altijd (op één uitzondering na te Gouda in 1556) bij de « overige registers » rekenen, dus niet tot het « principaal » (ook wel geheten: « plein jeu », « volle spel » of « organum plenum »). Voorts ontbreekt de hoge terts-cimbel, een register, dat op het Bredase orgel van 1534 wel prijkte. Daarentegen missen we de Vlaamse Nachthoorn, d.w.z. het register, dat we tegenwoordig Cornet 5 sterk noemen. Ter zelfder tijd bouwden Pieter Ysore en Anton Mors de 5 of 6 sterke Nachthoorn echter wel. Een ander typisch Noordnederlands register is de Quintadena, die in het Zuiden nooit bijzonder populair werd.

Een algemeen kenmerk dezer 3 disposities is de rijkdom aan kleur: enge, wijde en middelmatige mensuren zijn er alle vertegenwoordigd; zelfs in de tongwerken is gestreefd naar zo groot mogelijke variëteit; in St-Jacob is er in de discant naast de Trompet een Zink 6'; in de St-Clara naast de Trompet een Schalmey; in St-Anna naast de Trompet een Timpanum, waarschijnlijk een Kromhoorn of Dulciaan.

Zeer merkwaardig is in St-Clara, dat de registers daar niet 6, 3, 1 1/2 voetslengte hebben, maar 8, 4, 2 en 1 voetslengte. We zouden vermoeden, dat dit instrument niet een manuaal-omvang had van F-a2, doch van C-a2, ware het niet, dat de tekst uitdrukkelijk vermeldt, dat er 38 toetsen zijn en dan kan de klavieromvang niet anders geweest zijn als van F-a2. De oplossing moet gevonden worden in de stemming: de toets F klonk als C, dus een kwart lager, enz. Dit verschijnsel kwam meer voor, o.a. te Arnhem in 1506, ook een orgel uit de Graurokschool (10). In werkelijkheid moet dus het orgel van St-Clara ongeveer één toon lager gestaan hebben als de tegenwoordige toonhoogte, zeer bijzonder als men bedenkt, dat de meeste oude, 16de-eeuwse orgels ongeveer een terts hoger stonden dan tegenwoordig.

Deze disposities, hoe beperkt ze ook zijn, geven ons de zekerheid, dat Mr. Ysbrandt Claesz.

gerekend moet worden tot de pioniers van de orgelbouw in de Nederlanden omstreeks 1550.

Dr M.A. VENTE

LITTERATUURLIJST:

1. Taxandria, Tijdschrift voor Noord Brabants geschiedenis en volkskunde, 34 (1927), bl. 137.
2. Annales de la Société d'Emulation pour l'étude de l'histoire et des antiquités de la Flandre, 4e série, t. 10, p. 692.
3. Bergen op Zoom, Gemeente Archief. Rekeningen der O.L.V.-Broederschap 1486-7, fol. 6 verso.
4. Vente, Bouwstoffen tot de geschiedenis van Nederlandse orgel in de 16e eeuw, bl. 109.
5. J. R. van Keppel, Eenige wetenswaardigheden betreffende de Groote of O.L.V. Kerk te Breda in de XVIe eeuw, bl. 14.
6. De Schalmei 1948, bl. 27.
7. De Schalmei, nr. 3, 1948. — B. De Keyzer.
8. Brugge, Bisschoppelijk Archief. Rekeningen St. Salvator, 1559.
9. Brugge, Archief der O.L.V. Kerk, Rekeningen 1560/61.
10. Vente, Bouwstoffen, bl. 103.

TE KOOP AANGEBODEN

GROOT HARMONIUM MANNBORG

Als nieuw. — Twee klavieren en vrij pedaal, vier volledige spelen, elektrische windvoorziening met Zwitserse Meidinger motor, transformator op alle volt, zware geluiddempingskast.

Alle inlichtingen: Redactie «De Schalmei»

ABONNENTEN !

«De Schalmei» zet over korte tijd de VIJFDE jaargang in !
Wacht niet tot de postbode komt en U wellicht niet thuis vindt!

Stuurt vóór 15 Januari uw abonnementsgeld! De vijfde jaargang van «De Schalmei» zal om meerdere redenen één der allerbelangrijkste zijn! Denkt o.m. aan de Gentse Orgelfeesten!

PROPAGEEERT UW TIJDSCHRIFT !!!

p. Jan van der Elst

(1598-1670)

ORGANIST VAN DE AUGUSTIJNENKERK TE GENT

★

leerling van titelouse

VOOR de meeste lezers van « De Schalmei » zal de Gentse Augustijn P. Jan van der Elst (1598-1670) wel een « illustre inconnu » zijn. Toch verdient hij beter. Hij was immers een der meest vooraanstaande muziekkenners en orgelisten van zijn tijd, die een halve eeuw lang het orgel bespeelde in de Augustijnenkerk te Gent en ten dienste van zijn leerlingen en van alle muziek-liefhebbers enige interessante werken publiceerde. (1)

NOTA VAN DE REDACTIE: De derde titel « Leerling van Titelouse » werd door ons bij de andere gevoegd op grond van een document dat wij vóór een paar jaren door de Eerw. Schrijver van dit artikel konden overnemen. Waarschijnlijk is dit per ongeluk niet mede verhuisd naar de nieuwe residentie van de E.P. Norbertus. Gezien, na ontvangst van het artikel, geen tijd meer over was om het gegeven ter inzage te sturen, publiceren wij hier dit zeer bijzondere document. Wij zetten er de lezers, die in een gunstige gelegenheid daarvoor zouden zijn, toe aan verdere opsporingen te doen naar dit bijzonder figuur, waarvan ook, zeer waarschijnlijk, nog composities moeten verborgen zijn. Het is ons op dit ogenblik onmogelijk uitleg te verschaffen over het verschil van data die in de levensbeschrijving van de organist voorkomen door het publiceren van dit nieuwe document. Doch we zijn er vast van overtuigd dat we over korte tijd daarvan een klaar beeld zullen kunnen voorleggen.

In de « Bollettino Storico Agostiniano » anno V, nr. 4; 13 Maggio 1929, onder de Rubriek « Musici Agostiniani anteriori al secolo XIX » (ons ter hand gesteld door de Z.E.P. Norbertus Teeuwen) vinden we een levensbeschrijving van Pater Jan van der Elst die niet afwijkt van de gegevens ons door de Eerw. Schrijver voorgehouden, behalve dit paar zeer belangrijke zinnen:

« Nel 1618 si rese frate in detto convento (Gents

Augustijnenklooster) nel quale-dopo aver viaggiato la Francia, ove ebbe lezioni di organo e composizione dal De Titelouse, organista della capella reale, — ebbe l'ufficio d'organista, che disimpegno per parecchi anni ... »

Waaruit dus duidelijk blijkt dat P. van der Elst een leerling van orgel en compositie geweest is bij de grote meester Titelouze.

In de « elf koperen platen » achteraan de editie vinden we nog op plaat 4 die we om technische redenen hier niet kunnen overdrukken, een muziekvoorbeeld uit een werk van Titelouze: « Titelousianae Tabulaturae typus... », voorbeeld dat hij laat volgen in « nieuwe noten » door hem voorgesteld als een verbetering in het muziekschrift.

Over de invloed die P. van der Elst op musicaal gebied in onze gewesten had, kunnen wij vooralsnog geen voldoende gegevens vinden.

In een zeer merkwaardig boekje, met de hand geschreven door SILVESTER STRUYVELT fs. Silvesters, Scholmeester tot Sleydinghe ten Dorpe, en dat als titel draagt « Fondament vanden Gregoriaenschen Sanck » ontleent de schrijver een voorbeeld aan het werk van P. van der Elst « het naerder Bewijs vande Scala guido Aretinus » met speciale vermelding « Ex lib. p. Joannes vander Elst 1662 ». Silvester Struyvelt kan bezwaarlijk een leerling van P. vander Elst geweest zijn, toch moet zijn gedachtenis nog zeer levendig bewaard zijn.

(de Redactie.)

ZIJN LEVEN

Jan van der Elst werd in 1598 te Gent geboren. Hij studeerde de humaniora in het college der Paters Augustijnen van zijn geboortestad. Dit college had de prior P. Jan Cools op 27 April 1609 geopend met P. Hieronymus de Kerchove als eerste prefect. In 1625 telde het reeds 175 studenten, wat voor die tijd een aanzienlijk getal was, daar ook de Paters Jesuïeten in Gent een bloeiend college hadden. Jan van der Elst was een der eerste studenten van het

Gentse «gymnasium Augustinianum». Reeds als student voelde hij zich getrokken tot de muziek. In een handschrift, dat nu berust in het stadsarchief te Gent (2), noteerde hij, dat hij een der eerste «studenten-musiciens» was, die door zang en muziek de wekelijkse H. Mis ter ere van O. L. Vrouw opluisterde. Eerst werd die H. Mis iedere Zaterdag in de kapel van O.L.Vrouw ter Zwaluwen in het Tempelhof opgedragen en vanaf 1616 in de nieuwe Augustijnenkerk, gebouwd op dezelfde plaats van de oude kerk, welke in 1582 op bevel van het Calvinistisch stadsbestuur was afgebroken. Later werd die plechtige H. Mis trouw bijgewoond door de talrijke leden van de bloeiende broederschap van O. L. Vrouw van Hal, opgericht in 1657. En in 1665 noteerde P. van der Elst in hetzelfde handschrift, dat hij deze H. Mis, welke steeds om zes uur onderhouden werd «met groote devotie ende menigte van volck, sonderlinge in de winter, de kerkke vol met schoone musiecke», gedurende meer dan vijftig jaren door zang en orgelspel had opgeluisterd.

In 1615, na het voltooiën van zijn Grieks-Latijnse humaniora, trad Jan van der Elst als novice in het klooster der Paters Augustijnen te Gent. Op 11 September 1616 mocht hij zijn geloften afleggen en in 1622 werd hij priester gewijd. Bij die gelegenheid droeg de bekende Gentse dichter Jacob van Zevecote een latijns gedicht aan hem op (3). Met uitzondering van de vier jaren, welke hij als student in de Theologie te Leuven doorbracht, verbleef P. van der Elst tot aan zijn dood in het Augustijnenklooster van zijn geboortestad. Hier vervulde hij 12 jaren het ambt van subprior, 9 jaren het ambt van sacrista en gedurende 6 jaren dat van procurator. Als procurator maakte hij zich verdienstelijk voor de bouw van het monumentale klooster, dat in zijn tijd voltrokken werd. Een plan van het klooster uit het jaar 1650, getekend door Jan van der Elst, is nog bewaard gebleven (4). Wij danken hem ook de samenstelling van het obituarium of dodenboek der Gentse Augustijnen (5). Tot aan zijn dood hield hij dit boek met veel zorg bij en voor ieder overleden medebroeder tekende hij enige pieteitsvolle regels ter nagedachtenis op (6).

In 1666 vierde hij zijn gouden kloosterjubiläum en op 6 Februari 1670 overleed hij in zijn klooster te Gent in de ouderdom van 72 jaren.

ZIJN WERKEN

Een halve eeuw lang bespeelde P. Jan van der Elst het orgel van zijn kloosterkerk. Tevens gaf hij muziekonderricht aan zijn jongere medebroeders en aan de studenten van het Gentse Augustijnencollege. Het was op aandringen van

zijn leerlingen, dat hij overging tot het publiceren van enige werken, waarin hij de vrucht van zijn jarenlange ervaring vastlegde en zijn eigen methode van muziekonderricht uitlegde (7).

Het eerste boekje liet hij in 1657 te Gent bij Maximiliaan Graet verschijnen onder de titel:

Het is 'n boekje van slechts 12 blz. in 4° met elf koperplaten, maar in 1659 verscheen bij dezelfde drukker een andere uitgave, vermeerderd met acht blz. De auteur droeg zijn boekje op aan de beroemde Kerkvader St Augustinus, die hij de patroon van de kerkelijke muziek noemt. Dit zeldzaam boekje is een handleiding voor muziekonderricht. Zeer merkwaardig zijn de elf koperplaten met muzieknoden achter in dit boekje.

Dezelfde koperplaten zijn ook te vinden in het meer uitvoerige Nederlandse werk, dat P. van der Elst in 1662 bij dezelfde drukker liet verschijnen. In de breedvoerige titel wordt heel de inhoud van dit nieuw werk aangekondigd:

DEN OUDEN ENDE NIEUWEN GROND V A N D E M V S I I C K E

BEVANGHENDE

De vermeerderinghe ende verbeteringhe vanden Sangh;
De oude ende nieuwe Sangh-woorden.
De oude ende nieuwe Figuren.
De XII. Toonen vanden Sangh.
De proportien vande Consonantien. &c.
De bedelinghe van 't Monochordum.
Den grondt vande Chordosophie.
De Muficale Instrumenten.
Het volmaecht Clauwier Diatonicum Syntonium.
Dry fundamentale manieren van accorderen.
De Reghels vande Compositie.
De Reghels vanden Bas-continuel.
Het ghebruyck vande dry Muficale gheslachten.

Ende oock een korte ende klare Reghels ende stellingen wt-gheleydt wordet het meeste vande Musijcke.
In Kerkelijck, Figuren, als Instrumente, see voor de Tabern. als voor
de Stedelijck, dat P. I. P. B. A.

TE GHENDT, by Maximiliaen Graet inden Eghel. 1666.

Het is een boekje in 4° formaat van 12 onge-
nummerde blz. (voorwerk) en 70 genummerde
blz. met talrijke muziekfiguren in de tekst en
11 koperplaten buiten de tekst. In het voorwerk
staat een latijnse opdracht van P. van der Elst
aan zijn neef J. A. Van Schaverbeke, heer van
Meulenackers, een oud-student en weldoener der
Gentse Augustijnen (8).

In de « Waerschouwinghe tot den leser »
breekt de auteur een lans voor het muziek-
onderricht in onze eigen taal: « Nochtans schrij-
ve ick desen grondt van de konste int Neder-
landts, om den geest vande Nederlanders met
dit beghinselken te verwecken tot naervolgin-
ghe, om hierin ooc niet minder te zijn als an-
dere: ghemerct dat wij soo goeden recht hebben
om de volmaetheyt vande konste te verstaen
als de Italiaenen, Franschen, Waelen en andere
natieën, in welke talen de musijcke oock ge-
schreven is. »

Ook op dit gebied is onze auteur een baan-
breker, omdat in zijn tijd de meeste werken in
het Latijn of in andere talen dan de Nederland-
se taal uitgegeven werden betreffende het mu-
ziekonderricht. Over de inhoud van dit merk-
waardig boek, dat vakwerk is, laten wij de vak-
specialisten ordelen. De opzet van dit artikel
was slechts de verdienstelijke Gentse orgelist
P. Jan van der Elst uit de onverdiende verge-
telheid te trekken.

- (1) Zie over hem o.m.: Ph. Blommaert, *Nederduitsche schrijvers van Gent*. Gent, 1861, blz. 248; A. Keelhoff, *Geschiedenis van het klooster der Paters Augustijnen te Gent*. Gent, 1864, blz. 243.
- (2) *Liber obligationum*... Fonds, Augustijnenklooster van Gent, nr. 4. Zie: V. van der Haeghen, *Inventaire des archives de la ville de Gand. Etablissements religieux*. Gand, 1887, t. I, p. 19. Van dit waardevol handschrift bezit het archief van het Augustijnenklooster te Gent twee kopies, gemaakt in 1739 door P. Joannes Baptista d'Obercourt, een bekende kopiist van muziekwerken.
- (3) P. F. Jacobi Zevecotii Gandensis Ord. Erem. S. Augustini Poëmata. Gandavi, ex Officina Iudoci Doms, 1622.
- (4) Stadsarchief van Gent, album Goetghebuer.
- (5) *Catalogus mortuorum*... Zie genoemd handschrift « *Liber obligationum* », fol. 17-30; 77-90 en 201-224.
- (6) In 1666 schreef hij in dit obituarium: « Nota. Cum ordine naturae, sicut in senio, sic in morte primus ego subsequetur videor, pio successuro commendo, ut post mortem meam tabulam meam hanc (quam ad refrigerium et memoriam fratrum nostrorum ex veteribus annotatis P. Petri Eerderijcke et aliis collegi, et a morte R. P. Joannis Coolsii testis oculatus annotavi) continuare, atque in ea animam P. Joannis van der Elst piis confratrum precibus comendare dignetur. Sic rogo in festo S. Paschae die 25 Aprilis 1666, aetatis meae anno 68 et sacerdotii 44 absolutis, professionis vero 50, et jubilaei I currentibus ». Deze vrome wens werd door zijn medebroeders later uitgevoerd. De dodenlijst is tot op onze dagen in het klooster bijgehouden.
- (7) Exemplaren van deze zeldzame boeken berusten in de Universiteitsbibliotheek te Gent onder de nummers G 28225, G 1352 en G 1353. Zie ook: F. van der Haeghen, *Bibliographie gantoise*, t. II, p. 185, n° 1328, en p. 190, n° 1342. Gand, 1860.
- (8) Deze opdracht is getiteld: « Consultissimo atque amplissimo Domino, Domino Jacobo Augustino van Schaverbeke I.U.L. Domino de Meulenackers, Wasiae archi-senatori, nepoti suo plurimum dilecto » en was getekend: « Avunculus tuus F. Joannes vander Elst Augustinianus ».

P. Norbertus TEEUWEN

Orgelbouw in Nederland

II.

«Orgelbouwen is een vak, het is... ook en vooreerst een Kunst», schreven wij in ons eerste artikel. Eigenlijk zegden we daarmee een pleonasme, want elke kunst is afhankelijk van een goede en gedegen vakkennis. Dat er de inspiratie, de «vlam» noodzakelijk aan moet voorafgaan, achten we vanzelfsprekend. Inspiratie wil zeggen: zelfstandigheid, waar bij het ontbreken der inspiratie enkel maar nabootsing van het voorgaande wordt geleverd. Dat was de klacht van Cavaillé-Coll omtrent de Hollandse orgelbouwers van zijn jonge jaren.

Het kan paradoxaal klinken, maar het is niet minder waar, dat deze zelfstandigheid toch hecht verbonden moet blijven met de traditie, met wat van ouds is gegroeid. Al lijken alle lindebomen op elkaar, er zijn er geen twee gans gelijk, en zo moet het ook met de orgels zijn!

Maar iedere linde geurt in de zoele zomeravond zijn zoete, dronkenmakende reuken uit de bloesemende takken, of de boom nu staat langs een stadsgracht of in een dorp aan de hei, of het een grote, dan wel een kleine boom is.

Met de orgels is het al niet veel anders dan met de linden: voor een goed orgel is een eerste eis dat het normaal gegroeid is, d.w.z. in verband met de traditie en voortgekomen uit de stevige hand van den kundigen vakman. Maar omdat orgelbouwen een kunst is, moet die vakman zich laten leiden door andere opgaven dan alleen die van «koopmanschap». Het is eens de nekslag geweest voor de orgelbouw en eerst in de laatste twintig jaren begint die er stilaan van te genezen. Zeker, orgelbouwen moest geen «werk van bijleg» zijn. Daar kan geen enkele schoorsteen van roken en ook de orgelbouw is er niet mee gebaat dat de maker van een goed instrument er geen droog brood aan verdient. Maar alle Kunst is in de eerste plaats vooruit gekomen door de opofferingsgezindheid van hen die er het nauwst bij betrokken waren: de schilder bij zijn schilderij, de beeldhouwer bij zijn beeld, de orgelmaker bij zijn orgel. Zij allen hebben gevoeld en beseft, dat hun werk langer zou moeten duren dan zijzelf, en door hun offers en die van anderen die voor de Kunst een daadwerkelijke belangstelling hadden, zijn de kunstwerken ontstaan die de eeuwen zouden trotseren.

De oude Hollandse stad Delft heeft op het

stuk van orgel een zeer hoge reputatie op te houden: Reeds in het midden der vijftiende eeuw bezaten de beide hoofdkerken een orgel dat bekend was in de wijde omtrek en dat als voorbeeld gesteld werd voor andere steden. In de loop der tijden is aan deze orgels gebouwd en gerestaureerd en verbeterd en veranderd, en in 1839 kreeg de Nieuwe Kerk, in 1857 de Oude het tegenwoordige instrument, die in hoofdzaak nog juist zo staan als ze gebouwd werden door Bätz-Witte. Ook de beide Katholieke kerken hadden een dragelijk orgel. De St-Jozef kreeg in 1893 een orgel van Maarschalkerweerd, de St-Hippolytus in 1923 een instrument uit een andere kerk (Venlo?), ter vervanging van een heel oud beestje, waarop de componist J.P.J. Wierst van 1896 tot 1907 het koor begeleid had.

In het begin van de oorlogsjaren maakte men plannen voor een nieuw orgel, doch als zovele schone plannen uit die dagen, moest ook dit lang op de uitvoering wachten. De veranderde economische omstandigheden van na de oorlog waren niet bevorderlijk voor een geregelde gang van zaken, en zo werd het 1949, eer het instrument gereed was. Het werd gebouwd door de Firma Bern. Pels & Zoon te Alkmaar, die ons reeds in Juli van dit jaar in de gelegenheid stelde, het instrument in de montagehal te komen bespelen. Het bezit drie manualen, pedaal en 53 registers. Ach neen, het is geen «reuzenorgel» geworden. Gelukkig niet! Ook bij orgels geldt het: «niet het vele is goed, maar het goede is veel!» Wij hebben niets aan orgels waarop alleen maar een overvloed van geluid en veel gedonder geproduceerd kan worden. Wat wij van het orgel vragen — en waardoor het Nederlandse orgel van de vroegste tijden heeft uitgeblonken — is de schone, heldere, doorzichtige klank. De veelheid van registers is in die instrumenten alleen maar aangebracht, om duidelijke afwisselingen in de klank te verkrijgen. Voeg daar bij dan een gemakkelijke bespeelbaarheid, en ge hebt een ideaal orgel. Maar zulk een instrument vraagt vakmanschap en kunstenaarschap. Vakmanschap ontstaat uit kennis en kunde, kunstenaarschap gegroeid uit kunde en liefde voor de schoonheid.

Of is de geschiedenis van het oude Nederlandse orgel niet waard gekend te worden in alle finesses? Het Utrechtse, het Brabantse, noch

het Gelderse orgel der zestiende eeuw behoefde voor welk der buitenlandse instrumenten onder te doen. Wat meer zegt: De Nederladse orgels werden als voorbeeld gesteld aan de buitenlandse, en Nederlanders bouwen in den vreemde hun instrumenten, waarvan men elders zegde: « Meester Matheu Telles belooft dit orgel te maken... op dezelfde wijze en van de zelfde volmaaktheid als dat van dat van de kerk van Barcelona dat onlangs door de Nederlandse meesters is gemaakt » («...promettó lo dit mestre Matheu Telles fer... de tal manera y de perfectió com de la Seu de Barcelona ara novament feta per los mestros flamenchs»). Dat was in 1543 in Lerida, Spanje, en dat kunnen wij ons voor gezegd houden!

De doorzichtige klank van de Nederlandse orgels ontstond vooreerst uit de goed gemesureerde prestanten en fluiten, daarnaast uit een goede verdeling van grond- en vulstemmen over de verschillende klavieren, en bovenal door een juiste intonatie, waarbij de pijpen stuk voor stuk en register voor register aangepast werden aan de kerkruimte waar ze waren geplaatst.

Aan deze drie voorwaarden is in dit Pelsorgel ten volle voldaan: De mensuren geven een milde klank, weelderig en vol glans en nergens opdringerig. De dispositie van de verschillende stemmen schept de mogelijkheid, om orgelmuziek van de meest uiteenlopende aard te spelen in de door den componist gewenste kleur. Ook de « romantische » orgelmuziek — en hoe schone stukken hebben ons Rheinberger en Franck en Widor, zelfs Liszt en Schumann niet nagelaten, die het aanhoren nog steeds volop waard zijn — om van de latere Fransen niet te spreken. Zij kunnen het niet stellen zonder de strijkers, de Gamba en de Vox celeste. Maar Bach vraagt een rijk plenum van prestanten, enkel- en meervoudige vulstemmen en tongwerken. En de oude Duitse, Franse en Nederlandse Meesters voor het Orgel? Kunnen zij het stellen zonder de karakteristieke vulstemmen en tongspelen? Waar moet een orgel zijn zilvergans vandaan halen als 'n Cymbel ontbreekt? En hoe zal men een Cantus firmus met het pedaal spelen zonder een goed geïntoneerde Ruispijp 4' of een Zink 2'? Het is al lang geleden, dat men de tijd van de Zink voorbij achtte. Hier in Delft kan de or-

ganist tenminste weer de oude werken spelen waar de componist de C.F. in het pedaal heeft voorgeschreven! Het volle werk « dondert » niet dat de ruiten ervan trillen. Het stuwt een prachtige klankmassa de kerk in, zonder grof of ruw te worden. Het eerste manuaal klinkt voornaam en statig, het Positief (jammer dat er geen rugpositief van is gemaakt!) klinkt doordringend, zonder ook maar in het minst schreeuwerig te zijn, terwijl manuaal III, het Solowerk in de zwelkast (waarbij de nadelen van de elektrische overbrenging van de beweging van de jaloezieën geheel vermeden zijn) met zijn Quintadeen 8', Tolkaan 4', Nasard 2 2/3', Woudfluit 2', Terts 1 3/5', Piccolo 1' en Cymbel naast de Schalmey 4' dit orgel prachtig geschikt maakt voor de oude Nederlandse Meesters. De Tongwerken verdienen een aparte vermelding: Ze zijn gemaakt naar oude beproefde mensuren. Maar dat zegt voor een tongwerk nog niet veel. De zeer moeilijke intonatie, die het samensmelten met de aanwezige labialen mogelijk maakt, is hier aangebracht met een hoog ontwikkeld vakmanschap.

De inspelings- en de inwijding hadden plaats op een Zondag in October, mede ter gelegenheid van het honderdvijftig jarig bestaan van het zangkoor « St-Caecilia », dat des morgens o.l.v. Pierre van Hauwe de Tweede Pontificalis van Perosi had gezongen. Afwisselend speelden E.P. Dr Caecilianus Huigens O.F.M. en de nieuw benoemde organist der kerk, Joop Schouten, het inwijdingsprogramma, dat bevatte: Dorische Toccata van Bach, Pastorale voor orgel van Franck (zelden hebben we dit niksmandalleke zo prachtig gekleurd en zo goed verzorgd horen spelen als nu van Schouten; het werd een fijn meesterwerkje), Giga van Lœillet en Toccata van Hendr. Andriessen. Na het hieropvolgende Lof speelde E.P. Huigens nog het 3^e Koraal van Andriessen.

De hierna volgende jubelviering van het koor sloot waardig aan bij het in gebruik nemen van dit uitzonderlijk schone en rijke instrument, dat met zovele andere een sieraad voor de Nederlandse orgelbouw mag worden genoemd.

Amsterdam,

Piet VISSER

Nog het geslacht Langhedul

Mattheus Langhedul te Parijs

Prof. Peeters wijst ons op een artikel over deze orgelbouwer, verschenen in het nummer 52, van « L'Orgue » van de hand van Pierre Hardouin (waarvoor onze hartelijke dank).

Het is een tot nog toe onbekend gegeven in het leven van die grote Vlaamse orgelbouwer. Wij geven hier de voornaamste feiten in het artikel vermeld.

HET GROOT ORGEL VAN St-GERVAIS TE PARIJS

Deze kerk bezat een orgel rond 1397. Tot de aanvang van de 16e eeuw is geen orgelbouwer vernoemd. Er is dus tot die periode geen belangrijk feit te citeren.

Rond die tijd komt er een nieuw orgel en, alhoewel geen speciale archiefstukken daarover te vinden zijn is er dit zeer belangrijk détail, dat een pijp van de Monter 16' een datum en een handtekening draagt « 1601 - Langhedul ». Wij volgen de schrijver van het artikel hier niet in zijn beschouwingen, gezien zij hoegenaamd niet zo concreet en niet zo volledig zijn als deze waarover wij beschikken uit de artikels in de verschillende nummers van De Schalmei over ditzelfde onderwerp. Hij weet bv. niet juist wanneer Jan Langhedul stierf en is er niet volstrekt zeker over dat hier in dit geval sprake is over diens zoon Mattheus.

De bouwer van het orgel rond 1601 moet echter zeker Mattheus zijn. Het is de enige Langhedul die in die periode te Parijs verblijft. Jan, zijn vader, werd begraven in de Dominicanerkerk te Gent in het jaar 1592. Terloops weze gezegd dat onze opzoekingen naar de grafsteen waarvan Van der Straeten het opschrift vermeld in zijn monumentaal werk « La musique aux Pays-Bas avant le XIXe siècle » (I, p. 161), geen vrucht opleverden. Waarschijnlijk werd hij, naast vele andere, in een der Leie-sluizen gebruikt of in stukken geslagen tot gronddekking van een onzer Gentse straten!

Mattheus werkte te Parijs in 1603 aan het orgel van St-Leu - St-Gilis en bouwde een positief aan het orgel van St-Eustache in 1604 (meerdere gegevens en dispositie van dit positief vinden wij in de Figuren uit Vlaanderens Orgelhistorie - Het geslacht Langhedul, Dr.

Vente, 1e Jaargang van De Schalmei, nr. 5 blz. 4 en 5). De schrijver zegt terecht dat, gezien Matth. Langhedul een nieuwe Monter levert, hij ook de bouwer van het orgel moet zijn daar de Monter het leidinggevend register van het orgel is...

Pierre Hardouin geeft ons ook de dispositie van dit orgel. Waar hij het bepaald gevonden heeft zegt hij niet behalve dit paar vage notities « L'Orgue, désiré par Byerman » (organist aldaar, stierf in 1604) en « Tel était l'orgue de Simon Byerman ». Waarschijnlijk wordt de werkelijke bron daarvan aangegeven in het werk van Paul Brunold « Le Grand Orgue de Saint-Gervais » dat schrijver vooral raadpleegde.

Het orgel had twee klavieren van 45 noten (met lage octaaf zonder zwarte noten, si bemol uitgezonderd). Het pedaal bevat een korte octaaf, en wordt aan het groot orgel gekoppeld.

Positief: (1)

Bourdon 8'
Montre 4'
Doublette 2'
Flageolet 1'
Fourniture 3 r.
Cymbale 3 r.
Cromhorn

Groot Orgel:

Montre 16'
Montre 8'
Bourdon 8'
Flûte ouverte 4'
Doublette 2'
Flûte bouchée 4'
Flageolet 1'
Fourniture 3 r.
Cymbale 3 r.
Grosse tierce
Nazard
Cornet 5 r. (3 octaves)
Trompette
Clairon

Pedaal:

een **fluit** register 8' van negen pijpen (hout).

De veranderingen die nadien aan dit orgel door Le Pescheur, en de beide Thierry's aangebracht worden — zij zijn niet kapitaal — belletten niet dat Louis Couperin en vooral later van 1685 tot 1723, zijn neef, de beroemde François Couperin een orgel bespeelden van de Vlaamig Langhedul, daarop improviseerden en er zich ten dele lieten door inspireren voor hun composities.

Terecht schrijft ons Prof. Peeters « dit feit is wel de moeite waard te vermelden! »

B.D.K.

(1) De registers in vetjes gedrukt zijn deze waarvan tot nu toe, alle of toch de meeste pijpen, bewaard bleven.

het GROOT ORGEL in de O.L.VR. Basiliek te Tongeren

De algemene brand der stad Tongeren op 28-29 Oogst 1677 vernielde ook het orgel der O. L. Vrouwkerk. (1)

Daar het O. L. Vrouwekapittel vele en dringende werken uit te voeren had kon er niet onmiddellijk voor een nieuw orgel gezorgd worden.

De beroemde orgelmaker Jan Baptist Le Picard van Luik, had een groot en rijk orgel vervaardigd voor de St-Lambertus-kathedraal en een ander voor de St-Pieters Collegiaal der zelfde stad.

Volgens een overeenkomst gesloten den 7 November 1744 had hij in 1744-1750 een nieuw orgel vervaardigd voor de abdij van Herckenrode, orgel dat doorging als een der beste van 't land.

Het vermaard orgel van Herckenrode werd geleverd voor acht duizend brabantse gulden en werd ten jare 1804 verkocht voor vijf duizend gulden aan de parochiekerk van St-Michiël te Leuven, samen met 't oksaal ondersteund door zes marmere pilaren.

Volgens een beschrijving van dien tijd bevatte het orgel van Herckenrode 2769 pijpen, waarvan 142 langs de voorkant staan. Het werd gespeeld door vier klaviers en gedirigeerd door 42 registers.

Het Kapittel van Tongeren zou het uitvoeren van 't nieuw orgel toevertrouwen aan die uitmuntende kunstenaar. De 11 September 1750

werd een overeenkomst gesloten tussen 't Kapittel en meester Jan Baptist Le Picard voor 't leveren van 't nieuw orgel binnen de drie jaren, aan de prijs van tien duizend brabantse gulden. Er werd bepaald dat het orgel van Tongeren in alles zou gelijk zijn aan het orgel geplaatst in de abdijkerk te Herckenrode.

Ziehier de overeenkomst tussen het Kapittel van Tongeren en Jan Baptist Le Picard aangegaan:

« L'an 1750, de mois de septembre, l'onzième jour personnellement comparut par devant nous vice doyen et chapitre antidiaconale de Tongres spécialement à cette effet convoqué Monsieur Jean Baptiste Le Picard facteur d'orgues laquelle est convenu de faire une orgue dans notre église pareille en toutes ses parties et aussi bonne que celle qu'il a fait pour la noble abbaye de Herckenrode selon les conditions reprises dans la convention faite et passée l'an 1744 le 7 jour du mois de novembre, laquelle (orgue) il s'oblige avoir achevée transportée et posée à ses frais dans le terme de trois ans à la date de cette revolues et ce parrmis la somme de dix mille florins brabant dont il recevra ce jourd'hui cent florins brabant et au Noel prochain deux mille cinque cent, item autres quatre mille florins brabant dans ci et deux ans savoir deux mille chaque année révolue et les deux autres mille derniers restant ne se comptent qu'après la perfection de l'ouvrage.

(signé) J. Moreau, notaire apostolique et secrétaire du Chapitre. »

(1) Dit eerste gedeelte werd overgenomen uit « Toren Klokken, Beiaard en Orgel der Hoofdkerk », door de E.H. Jan Paquay, pastoor-deken te Bilsen. — Uitgave G. Michiels-Broeders te Tongeren.

Het orgel der kapittelkerk te Tongeren werd geplaatst in 1753. Inmiddels werden de orgelkas, de voororgel, de leuning en steuning van 't oxaal in eikenhout vervaardigd door de bekende beeldhouwer Benoit Termonia aan de prijs van 2900 gulden. Het werk moest binnen de twee jaar voltrokken zijn.

Het orgel werd door de Franse Revolutie niet verwoest daar de inwoners van Tongeren een geldsom bijeen brachten die voldoende bleek om de meubelen voor de kerk te behouden.

★

Ruim anderhalf jaar is het geleden, dat de plechtige inzegening van het vernieuwde orgel in de O. L. Vrouw Basiliek te Tongeren heeft plaats gehad. Hoewel de kast met het tinnen front, het uiterlijk van het orgel dus, oorspronkelijk zijn, heeft het k a r a k t e r van het orgel een grote verandering ondergaan.

Uit de frontindeling blijkt onmiddellijk, dat het werk geïnspireerd was door de Oud-Franse werkopbouw (Dom Bedos). Volgens archiefacten had dit orgel 4 handklavieren, maar geen zelfstandig pedaalkwerk. Het hoofdklavier was dus ook als basisklavier uitgebouwd. Dat oorspronkelijk hoofdmanuaal moet een prachtwerk geweest zijn. (Zie disp.) Het rugwerk is, wat werkopbouw betreft, het groot orgel in het klein. Het oude echoklavier, het 3e dus, moet een tere, doorzichtige klank gehad hebben. Die drie klavieren gingen van C - d3. Het récitklavier van c1 - d3, is eigenlijk meer een Cantus - Firmusklavier, dus niet voor meerstemmig spel gebouwd.

In 1880 wordt dit fraaie werk z.g. gerestoureerd. Uit de nieuwe dispositie blijkt duidelijk, hoe de laat 19e eeuw over een orgel dacht. De beroemde zwelkast deed haar intrede met een paar leuke strijkers (systeem breinaald) en enkele metaphonen (overblazen nieuwigheidjes aan welke kwaal wij ook nu nog lijden).

De 8' werden niet gespaard. En wat voor 8'... De tintelende mixturen en de aliquoten moesten hiervoor plaats ruimen. En ze hadden nog geld voor een dik, donderend pedaalk. Of dit nieuwe, nu vrije pedaalkwerk geschikt was om de eigenlijke taak van een pedaalkwerk te vervullen, betwijfel ik sterk.

De winddruk werd natuurlijk verhoogd. Op de duur werd het orgel windziek, daar de laden, die slecht onderhouden waren, scheurden. Doorspraak was hiervan het gevolg en zo ging het orgel zijn verval tegemoet. De schuld is te zoeken bij de ondeskundige behandeling van zo'n waardevol instrument en de mentaliteit van de eeuw droeg daar het zijne toe bij. Voor een triomfmars zal het orgel nog net goed genoeg

geweest zijn. Zolang het nog maar hard klonk, was men tevreden.

Na 1930 begon er hier een verandering te komen in de orgelbouw. Langzaam kwam men tot het inzicht, dat men opnieuw moest gaan leren, wat een orgel is. Enkele organologen bestudeerden de cultuurmonumenten en men zag in, dat ook het Tongerse orgel weer in zijn vroegere glorie hersteld moest worden. Een restauratie houdt in, een volledig herstel in de oorspronkelijke staat, voorzover dat mogelijk is, d.w.z. de dispositie moet weer de oude zijn. Een afwijking hiervan is m.i. alleen dan toe te juichen, als deze een verrijking van het orgel insluit, in dit geval de bouw van een vrij pedaalkwerk.

In 1938 werd de Firma Verscheuren te Tongeren-Heijthuisen aangezocht een onderzoek naar het orgel in te stellen. Helaas kon de orgelbouwer niet veel goeds meer zeggen van wat hij vond. Een restauratieplan werd opgemaakt. In 1944 begon men met de uitvoering. Het nog bruikbare materiaal werd aangevuld; de laden moesten vervangen worden, behalve de positief-lade, waar men nu het récit op vinden kan.

Van mechanisch werd het orgel electro-pneumatisch met drie klavieren en een vrij pedaalk. Zwellwerk en Koppelwerk zijn op één klavier. Een restauratie is het in Tongeren gepresteerde werk niet, aangezien het niet voldoet aan de hierboven genoemde voorwaarden. Het is een v e r n i e u w i n g in de volledige zin van het woord.

Hoofdwark

De mensurering wijkt helemaal af van de oude, wat zeer opvallend is bij Mixtuur en Scherp. De Prestanten zijn van zeer solide karakter en van mooie intonatie. Men beluistert eens de discant van de Hoofdwarkprestant 16'. De open Fluit 8' lijkt mij echter niet geschikt. Ze is te dik van toon en ook niet historisch, maar eerder het produkt van 1880. En waar zijn de enkelvoudige aliquotstemmen gebleven, zoals Tierce 3 1/5, Quarte de Nasard 1 1/3, Tierce 1 3/5 en de Cornet 6 r en Sesquialter 2 r? De nog aanwezige Quint 2 2/3 lijkt mij te vrouwelijk, vooral te wijd in de bascant. Mixtuur en Scherp zijn m.i. niet met voldoende zorg gemensureerd. De fout ligt in de Quintkoren bij Mixtuur zowel als bij Scherp. Zoals mij hier opgevallen is, is men nog zeer bang voor het dubbelkorig maken van de Mixtuur. Toch is het resultaat, dat men hiermee bereikt, buitengewoon groot. De klank van een Pleno wordt hierdoor tintelender. Tintelend is nog lang niet hetzelfde als schreeuwend, maar goede mensuren

en een fijne intonatie zijn vereist. Men mag niet vergeten, dat Mixtuur en Scherp tot het Prestantenkoor behoren.

Rugpositief

Dit is kleiner geworden. Een grote vooruitgang is de verwijdering van Salicionaal 8' en Flûte d'Echo 8'. Jammer, dat de Positiefklade naar het zwelwerk is verhuisd, waar zij electro-pneumatisch geworden is. De nieuwe rugpositiefklade is, zoals de andere laden, naar het electro - pneumatisch kegelladensysteem gebouwd. Het zou zo prettig geweest zijn, om de oude lade in het rugpositief te laten en daar de oude stemmen op te plaatsen.

Dat in Tongeren het rugpositief gehandhaafd bleef, is een grote vooruitgang te noemen. Het is te betreuren, dat men tegenwoordig zo weinig begrijpt, wat de voordelen van een rugwerk zijn. Bij veel restauraties wil men zelfs het rugwerk weglaten onder het voorwendsel, dat het te veel plaats inneemt. Wat men hierdoor aan klank verliest beseft men niet.

De Nasard 2 2/3 mengt zich prachtig met de Bourdon 8'. Verrassend is het effect, dat men met de samenstelling Bourdon 8' en Larigot 1 1/3 bereiken kan. De kleine Mixtuur, die eerder Scherp genoemd kan worden geeft aan het werk een discrete doorzichtigheid en wie oren heeft, zal het rugpositief het geslaagde werk noemen. De Kromhoorn, hoewel in bas iets aan de dikke kant, vervult zijn taak als Cantus-Firmusregister.

Zwelwerk

Dit is eigenlijk meer een compromiswerk. Op de eerste plaats is het niet volgens de werkbouw gebouwd. Wel vinden we hier Prestant 8', 4' en 2', maar niet de zo nodige Scherp, in het oorspronkelijke werk Cymbale genoemd. Bekend is, dat de Oud-Franse orgelbouw, ook de Frans geïnspireerde bouwwijze, geen Cymbale in de echte zin van het woord kent. Men bedoelt hier echter de Scherp met mensuurverhouding tussen Mixtuur en Cymbel. De oorspronkelijke Scherp (Cymbale) moet zeker een heel hoge samenstelling gehad hebben.

Wel vindt men een Tertscymbel, echter altijd bij het vrouwelijk koor *n o o i t* bij het Prestantenkoor. In dit geval hoort deze dus eerder in het Koppelwerk thuis, maar dan met een hogere samenstelling.

De Dulciaan 16' en de Trompet Harmonique 8' zijn buitengewoon mooi. Dit geldt trouwens voor alle tongenstemmen in dit orgel; ze zijn meesterlijk geïntoneerd en geven aan het grote Pleno een zeer schone stevigheid.

Koppelwerk

Dit is uitsluitend fluitwerk, waar de Terts-cymbel ontbreekt. Het is jammer, dat ook dit werk in een zwelkast staat, anders zou het veel beter zijn van toongeving. Dit geldt trouwens voor alle stemmen in een zwelkast. Ze verliezen op de eerste plaats hun karakter en men moet ze meestal brutaal intoneren. Daar de zwelkast een verschijnsel is van de decadentie, kan men in de restauratie van een *b u i t e n* de decadentie gelegen orgel, de zwelkast niet accepteren.

Pedaal

Aangezien het oorspronkelijke pedaal aangehangen was, is hier geen sprake van restauratie en het vrije, goed bezette pedaal is zeker de verrijking van het Tongerse orgel.

De Contrabas 16' is niets anders dan een zeer flinke Prestant 16', die tesamen met de Quintbas 10 2/3 een zeer mooie accoustische 32' bouwt. Om dit te horen, moet men wel in de kerk zijn en liefst onder de toren. Daar krijgt men van deze accoustische tovenarij een indruk van eindeloze diepte.

Wordt het pedaalpleno getrokken, inclusief Bazuin en Trompet, dan krijgen wij een fundament, waarop het volledige klankvolume van het orgel gedragen worden kan.

Subbas 16' en Gedekt 8' versmelten uitstekend zonder plomp te worden. De Nachthoorn 4', die zeer wijd gemensureerd is en open van constructie, is zeer geschikt om een Cantus-Firmus te leiden. De Mixtuur echter zou gerust iets rijker mogen zijn, toch minstens 5-6 sterk. Over de zeer schone tongenstemmen is al gesproken.

Uitvoering

Over het algemeen heb ik over het binnenwerk een uitstekende indruk. Het pijpwerk, en dit geldt voor alle pijpen, is fraai afgewerkt. Dit is ongetwijfeld te danken aan het feit, dat de Firma Verschuieren tinnen, metalen zo ook houten pijpwerk zelf vervaardigt. Ook de wanddikte der pijpen is zeer solide. De oude pijpen zijn goed hersteld.

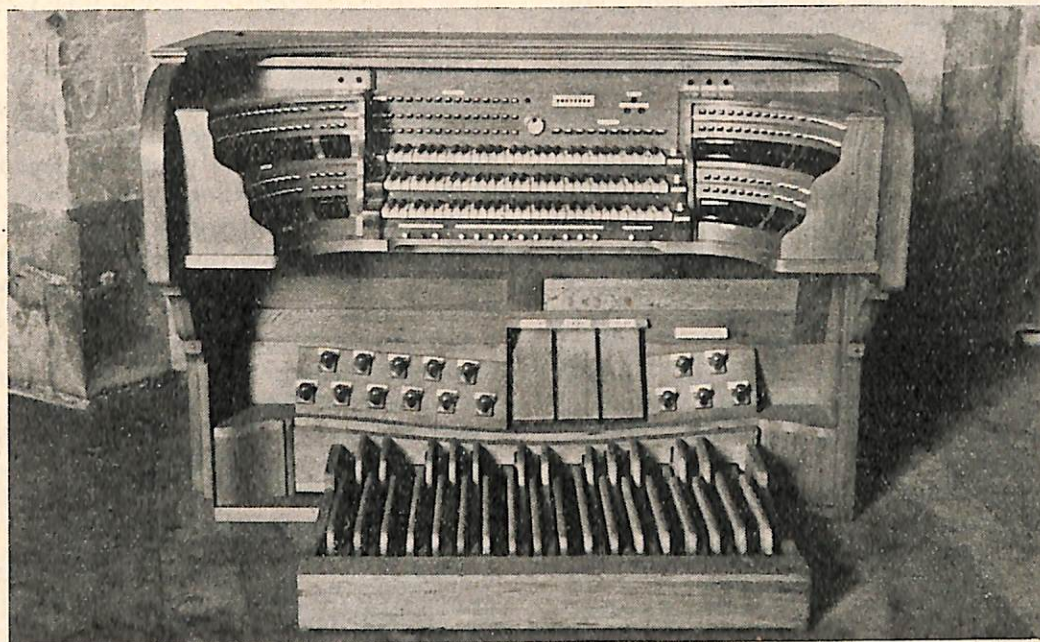
De opstelling der windladen is zeer logisch. In Hoofdwerk zowel als in Rugwerk en Zwelwerk zijn de laden gesplitst in C en Ciskant. In het Hoofdwerk staan de Mixturen echter nog op aparte laden, dus het Hoofdwerk bevat 4 windladen. Windregulateuren heeft men in het orgel niet gespaard, wat ook een groot voordeel is. De meervoudige aanwezigheid van regulateuren onder de werkladen maakt de ladenwind rustig, wat tengevolge heeft, dat ook bij zeer

levendig spel de tonen stabiel blijven en niet ongewenst bibberen. Dan is er verder in het binnenwerk zoveel ruimte, dat eventuele bezoekers en bezoekers gerust in galakleding mogen komen en dat wil wat zeggen.

★

Toch moet mij nog iets van het hart. Het ware toch te wensen, dat men in het algemeen

meer belangstelling toonde voor de orgelbouw, die ook een zeer belangrijk deel uitmaakt van onze cultuur. Misschien hadden de orgelbouwers het dan iets gemakkelijker en hoefden zij niet hoofdbreken te hebben om voor de beschikbaar gestelde gelden een behoorlijk werk af te leveren. En vooral mag men niet vergeten, dat bij de bouw van een nieuw orgel en zeker bij de restauratie van een oud orgel een kundig adviseur géén overbodige weelde is.

Dispositie van Le Picard 1752

Pedaal, G-f. 18 tonen.
aangehangen aan Positief en
Groot Orgel.

Rugpositief, C-d3.

- 1 Montre 4'
- 2 Bourdon 8'
- 3 Flûte 4'
- 4 Nazard 2 2/3'
- 5 Doublette 2'
- 6 Tierce 1 3/5'
- 7 Larigot 1 1/3'
- 8 Cornet 4 r.
- 9 Sesquialter 2 r.
- 10 Mixture 4 r.
- 11 Trompette 8'
- 12 Cromhorne 8'

Groot orgel, C-d3.

- 1 Bourdon 16'
- 2 Montre 8'
- 3 Bourdon 8'
- 4 Octave 4'
- 5 Flûte 4'
- 6 Gr- Tierce 3 1/5'
- 7 Nazard 2 2/3'

- 8 Doublette 2'
- 9 Quarte Nazard 1 1/3'
- 10 Tierce 1 3/5'
- 11 Cornet 6 r.
- 12 Sesquialter 2 r.
- 13 Fourniture 4 r.
- 14 Cimbale 4 r.
- 15 Bombarde 16'
- 16 Trompette 8'
- 17 Clairon 4'
- 18 Voix Humaine 8'

Echo, C-d3.

- 1 Bourdon 8'
- 2 Octave 4'
- 3 Doublette 2'
- 4 Cornet 2 r.
- 5 Cimbale 2 r.
- 6 Cromhorne 8'

Reciet, c1-d3.

- 1 Bourdon 8'
- 2 Prestant 4'
- 3 Cornet 3 r.
- 4 Trompette 8'

39 registers totaal

Dispositie na de restauratie van 1880

Pedaal, C-cl. 25 tonen.

- 1 Montre 16'
- 2 Sousbasse 16'
- 3 Violon 16'
- 4 Octave 8'
- 5 Bazuin 16'
- 6 Trompet 8'

Rugpositief, C-f3.

- 1 Montre 4'
- 2 Bourdon 8'
- 3 Salicionaal 8'
- 4 Flûte Traverse 8' disk.
- 5 Flûte Echo 8'
- 6 Fugara 4'
- 7 Flûte 4'
- 8 Nazard 3'
- 9 Doublette 2'
- 10 Euphone 8'
- 11 Vacant

Groot orgel, C-f3.

- 1 Montre 16'
- 2 Bourdon 16'
- 3 Montre 8'
- 4 Gambe 8'
- 5 Fluit 8'

- 6 Bourdon 8'
- 7 Octaaf 4'
- 8 Fluit 4'
- 9 Nazard 2 2/3'
- 10 Doublette 2'
- 11 Cornet 4 r.
- 12 Fourniture 4 r.
- 13 Bombarde 16 r.
- 14 Trompet 8'
- 15 Clairon 4'

Reciet expressief, C-f3.

- 1 Roerfluit 8'
- 2 Fluit 8'
- 3 Metophon 8'
- 4 Prestant 4'
- 5 Hobo 8' Bas- en Disk.
- 6 Voix Humaine 8'

Echo, C-f3.

- 1 Bourdon 8'
- 2 Salicional 8'
- 3 Prestant 4'
- 4 Doublette 2'
- 5 Cornet 3r.
- 6 Cromhorne 8'

43 registers

De dispositie van 't vernieuwe orgel is als volgt:

Voetwerk C-fl.

- 1 Contrabas 16'
- 2 Subbas 16'
- 3 Kwinbas 10 2/3'
- 4 Octaafbas 8'
- 5 Gedektbas 8'
- 6 Prestantbas 4'
- 7 Nachthoorn 4'
- 8 Pedaal-Mixtuur 2 r.
- 9 Bazuin 16'
- 10 Trompet 8'

Gr. Orgel C-g3.

- 1 Prestant 16'
- 2 Bourdon 16'
- 3 Prestant 8'
- 4 Openfluit 8'
- 5 Bourdon 8'
- 6 Octaaf 4'
- 7 Baardpijp 4'
- 8 Nasard 22/3'
- 9 Superoctaaf 2'
- 10 Nachthoorn 1'
- 11 Cornet 5 r.
- 12 Mixtuur 4 r.
- 13 Scherp 4 r.
- 14 Bombarde 16'
- 15 Trompet 8'
- 16 Klaroen 4'

Positief C-gr.

- 1 Bourdon 8'
- 2 Prestant 4'
- 3 Fluit 4'
- 4 Nasard 22/3'
- 5 Prestant 2'
- 6 Larigot 1 1/3'
- 7 Kl. Mixtuur 3-4 r.
- 8 Kromhoorn 8'

Zwelwerk C-g3.

- 1 Hoorn Prestant 8'
- 2 Fluit 8'
- 3 Bourdon 8'
- 4 Prestant 4'
- 5 Nachthoorn 4'
- 6 Roerkwint 22/3'
- 7 Octaaf 2'
- 8 Piccolo 1'
- 9 Terts Cimbels 3-4
- 10 Dulciaan 16'
- 11 Trompet Harm. 8'

Koppelingen

- 1 Voetw.+Pos.
- 2 Voetw.+Hoofdw.
- 3 Voetw.+Zwelw.
- 4 Voetw.+Koop.w.
- 5 Pos.+Hoofdw.
- 6 Pos.+Zwelw.
- 7 Pos.+Koppelw.
- 8 Hoofdw.+Pos.
- 9 Hoofdw.+Zwelw.
- 10 Hoofdw.+Koppelw.
- 11 Zwelw.+Koppelw.

Koppelwerk C-g3.

- 1 Kwintadeen 16'
 - 2 Roerfluit 8'
 - 3 Dwarsfluit 4'
 - 4 Kwint 22/3'
 - 5 Zwegel 2'
 - 6 Terts 1 3/5'
 - 7 Hops 8'
 - 8 Regaal 4'
- (1)

(1) Het koppelwerk heeft geen eigen klavier, doch kan van alle klavieren uit bespeeld worden in comb. met de registers van het klavier, waarop gespeeld wordt en ook apart.

PAUL BERNHARDT KAESER.
Jura-Vorstadt, Bienne.

BOEKBESPREKING

Rudolf MENGELBERG: *Muziek, Spiegel des Tijds.* — Rotterdam, W. L. & J. Brusse's Uitg. Mij., 1948. — 87 blz. Ing. f. 1.90, geb. f. 2.90.

Een schrijnend heimwee spreekt uit dit boek. Aanvankelijk lijkt het of hier een pessimist aan het woord is, en ons een muzikale «Untergang des Abendlandes» wil tekenen. Maar het boek gaat diep op de problemen van onze tijd in, problemen, die ons als musici, niet onberoerd laten. Het zijn de problemen die wij ontmoeten wanneer wij het verleden bestuderen, en daar zien, hoe de gemeenschap der mensen de hoogste cultuuruitingen in een grote synthese beleefden en alles dienstbaar wisten te maken aan het hoogste dat in een mensenleven denkbaar is: de godsverering als een voorspel op een gelukkig hiernamaals. In onze dagen is de norm zoek. Hoogstens wordt het experiment tot norm verheven, en de schrijver verwijt de critici, dat zij de scheppende kunstenaars opzweven tot steeds nieuwe experimenten, zonder enig verband, laat staan dat er op enigerlei wijze een ondergeschikt zijn aan de hoogste levenswetten in het geding zou worden gebracht. Dit boek legt de vinger op de wond van onze dagen en het doet dat met een brandende overtuiging in een klare formulering. P.V.

Dom Pieter FISCHER, O.S.B.: *Natali Gaudio.* Nederlandse, Franse en Engelse kerstliederen. — Utrecht, 1949, Wed. J. R. van Rossum.

De hoop door de samensteller uitgesproken in het voorwoord, dat deze bundel «in meerdere delen zal worden voortgezet», delen wij ten volle. Er zijn bekende en onbekende kerstliederen bij, simpele melodietjes, maar toch hoe schoon. De begeleiding is Benedictijns-eenvoudig gehouden, maar goed overwogen en bijzonder passend in de sfeer van het Kerstgebeuren. Daartoe speelt de eenvoud met de hoogste en diepste mysteries. Daar vinden het Kind en God elkaar, daar vindt de mens zijn God alleen op voorwaarde dat hij «wordt gelijk de kinderen». Het prettige van deze uitgave is ook nog, dat de tekst alle strofen geeft en niet de gebruikelijke drie of vier, maar vijftien of achttien of zesentwintig. Als een verademing in onze na-oorlogse uitgaven is deze bundel gedrukt op prachtig papier, met een duidelijk notenbeeld. De typografische verzorging met vignetten en titelopschriften is van de hand van Dom C. Fischer O.S.B. De bewerker heeft door zijn begeleiding de oude liederen weer tot nieuw leven gewekt. P.V.

Ommereis doorheen de Kerkrekeningen van Oost-Vlaanderen

EENAME

In dit mooie kerkje, noch in de Pastorij vinden we uitvoerige rekeningen, wel enkele losse stukken van diverse aard. Het enige dat over het orgel spreekt (in een klein boekje zonder titel) dateert enkel van 1815: «in de maend augusti 1815 gekogt van J Hubeau te Nieukerke een orgel voor de prijs van 500 guldens ita est, van Biesen pastor.»

Eename.

Nedereiname.

Eine.

Ofwel was Hubeau een orgelbouwer waarover wij nooit iets hoorden, ofwel is hij een tussenpersoon geweest die in een of ander kerk of abdij een orgel kocht voor de kerk van Eename. In ieder geval is het orgelfront van oudere datum dan hierbij vermeld.

NEDERENAME

In dit éinig mooi kerkje is geen bladje meer te vinden.

EINE

Het oudst vermeld orgel (de rekeningen reiken niet verder) vinden we in 1556; daarin wordt een zekere Georgius van spire betaald «pro refectione organorum» wij menen dat hier echter geen sprake is over een orgelmaker gezien hij nadien meerdere malen voorkomt in rekeningen van was, oude en nieuwe kaarsen. In 1567 worden werken aan het orgel uitgevoerd door Jacob Steenlant de organist van Eine. Het orgel moet in die tijd, zoals haast in alle kerken, boven de ingang van het koor gestaan hebben. Er werd eveneens rond die periode een altaar onder het orgel gebouwd gewijd aan O. L. Vr. van den Nattendriesch. In 1603 lezen wij daarvan een nog duidelijker bewijs: «een hooghsael te maecken voor den choir op de maniere van Audenaerde met twee autaerkens daer onder».

Tot 1650 zijn geen belangrijke nota's nopens het orgel te vinden. In dit jaar komt een nieuw orgel. Johannes Grozou van Rijsel komt de voorafgaande besprekingen voeren. Simon de pape schildert te Audenaerde moet de orgeldeuren schilderen; Guilielmus Laseau levert het ijzerwerk. Worden vernoemd als orgelbouwers «LUDOVICUS BIJS en PETRUS D'ESTRE». Wij zullen later zien in het volledig relaas van de orgelgeschiedenis der St-Baafskathedraal dat de Kapittelheren naar Eine gaan om het orgel te bestuderen vooraleer zelf, door dezelfde orgelbouwers, een nieuw orgel te doen plaatsen in de Kathedraal. (Daarover spreken we ter gelegenheid der publicatie van de volledige orgelgeschiedenis dezer kathedraal.)

In 1652 krijgt de organist Egidius van Lint een vergoeding voor het gebruik van een klein orgeltje. Vermoedelijk werd dit gebruikt ter gelegenheid van de opbouw van het groot orgel. Wij vinden Ludovicus bis terug tot in 1661, datum waarop hij naar de St-Baafskathedraal geroepen werd om er een ander groot orgel te bouwen. De orgelkas werd gemaakt door Michael van prenteghem voor 43 ponden grooten. Wij menen dat, ingezien de kleine som, hier alleen sprake kan zijn over de orgelkas zonder snijwerk. Wij zullen later, aan de hand der photo's trachten te bewijzen dat het orgel van Eine en dit der St-Baafskathe-

draal wel zeker door dezelfde gesneden werd en niet door wie ook zoals meerderen hebben gemeend.

In 1574 wordt het orgel vermaakt door Egidius van vichten; het blijkt uit de tekst dat hij daar meerdere jaren betaald werd om het orgel te onderhouden. Deze naam is ons als orgelbouwer onbekend. Vermoedelijk is de achternaam van Vichten een verwijzing naar de plaats van herkomst, we vinden hem in ieder geval meermalen vernoemd in dit verband: «Egidius van vichten en bernage van Lede».

Tot het begin der 18^e eeuw staan geen andere feiten dan het vermaken en onderhouden van het orgel, steeds zonder naam van de orgelmaker.

In 1705 wordt het oksaal overgeplaatst naar het einde der kerk, dus waar het nu staat.

In 1719 komen reparaties voor door een zekere helleman.

In 1734 vinden we een grote reparatie door lahey.

In 1738 wordt het orgel in staat gesteld door S. van Peteghem, hij heeft daarvoor een pensioen, jaarlijks, en zal daar dus wel meerdere jaren gewerkt hebben.

Dit zijn de volledige nog resterende nota's over dit mooi orgel. Wij danken van harte de ZZ.EE.HH. Pastoors der hier genoemde kerken

voor de bijzonder prettige ontvangst die we daar mochten genieten; wij vergeten in dit dankwoord daarbij niet Mr en Mw 't Kindt, die meerdere uren van hun drukke tijd ten dienste van De Schalmei stelden.

B.D.K.

GENT

De meeste Gentse ambachten of neringen hadden vanaf de dertiende eeuw hun eigen kapellen, waar de goddelijke diensten voor de leden van die neringen gehouden werden. De dekenen der neringen zorgden voor een passende op-
luistering van die goddelijke diensten en lieten ook orgels plaatsen. Hierover is nog weinig bekend. Wij vonden de verkoop vermeld van het orgel van de ambacht der smeden in de kapel van St-Elooi in de Geldmunt. Op 22 Juli 1471 kocht Vincent van Peenen van Jan uten Broucke van 8 ponden gr. en een zilveren schaal te maken met het wapen der smeden. Op 23 Juli 1471 kocht Jacob van Wijmeersch, zoon van Jacob, het halve orgel van het ambacht der wapenmakers voor de som van 2 ponden en 20 sche. Deze som betaalde hij aan Gillis van Ghelder als deken der wapenmakers. (Stadsarchief. Jaarregister van de Keure 1470-71, fol. 133 v.)

P. Norbertus TEEUWEN

Zou iemand van U, 'n goed harmonium willen afstaan voor het mooie kerkje van de Lieve Vrouwe te Diksmuide, in het oud, klein begijnhof?

Het is nu een vredig rusthuis geworden, waar de Heer en zijn Lieve Moeder zo vaak met muziek en zang worden geloofd.

(Schrijven: 't Huis Sinte Godelieve, Diksmuide)

De Orgelmis van J. S. Bach

★

Er is over het leven en over de werken van Bach al zeer veel gescheven; maar heel deze respectabele bibliotheek geeft ons toch nog niet dat scherpe en veel juistere beeld, dat ons door de klank van zijn muziek wordt voorgetekend, ofschoon veel van die literatuur een machtig hulpmiddel is, om het door de muziek getekende klankbeeld beter te verstaan. We kennen er Bach's levensomstandigheden uit, zijn arbeid in kerk en orkest, zijn werk als leraar en componist. We weten hoe hij door weinigen werd gewaardeerd, door velen niet begrepen, en zijn werk afgewezen en vergeten. We mogen blij zijn, dat Spitta en Schweitzer en Dufourcq en Pirro en Terry literair zijn portret hebben geschetst, en we kunnen er ons voordeel mee doen. Maar bij allen is de behoefte om een zuiverder beeld van den Meester van Leipzig te bezitten ontstaan uit het horen en uitvoeren van zijn muziek. Zij hebben allen begrepen, dat de levensomstandigheden van Bach te zeer verschilden van de hunne, en dat zij moesten pogen, een her-samenstellig te geven van de omgeving waarin Bach heeft geleefd, zij het dan slechts op papier. Dank zij hun arbeid is er ons veel duidelijk geworden. Wij hebben door hun arbeid ons Bach kunnen voorstellen in zijn huiskamer, op zijn hoogzaal, in zijn studeervertrek, aan het hof... Wij kunnen ons nu een voorstelling maken van de omgeving, waarin zijn muziek voor het eerst heeft geklonken, want wij kennen — ten naastenbij — de instrumenten waarover hij beschikte (van de menselijke stemmen nemen we maar aan, dat ze juist hebben geklonken als de onze). En wanneer we dit alles in onze geest

hebben gereconstrueerd, en de door Bach gegroepende noten met hun schaarse aanwijzingen komen onder onze twintigste-eeuwse handen tot klinken, dan hebben wij Bach benaderd zo ver het ons gegeven was. Wij mogen ons gelukkig prijzen, wanneer wij na een volgende studie bemerken, dat wij een kleine schrede dichtter zijn genaderd en zijn muziek beter verstaan. Want dat tenslotte is het alleen wat Bach ons heeft te zeggen: zijn muziek, die hij schreef « zur Ehren Gottes » en met een deemoedig hart. Schreef hij niet op de titel van zijn « Orgelbüchlein »:

*« Dem höchsten Gott allein zu Ehren
Dem Nächsten, draus sich zu belehren ».*

Dit betrekkelijk prozaïsche opschrift past zeer goed bij de bundel koraalvoorspelen op welks titelblad hij dit neerschreef, het « Orgelbüchlein », het orgelboekje, « waarin een beginnend organist » de mogelijkheid wordt geboden om — als hij dit boek-« je » heeft uitgestudeerd — het ook zelf zo te kunnen en « op allerhande manieren » een koraal te bewerken, juist zoals Vader Bach het hem daarin heeft voorgedaan. Elders schreef hij toch ook, dat zijn werk niets bijzonders was, en dat iedereen die zich even vlijtig oefende dit ook kon bereiken! Er tussendoor kon de leerling zich dan ook het pedaalspel eigen maken, want in het boekje is het pedaal obligaat. « Met verplicht pedaal, » zeggen wij. Het staat er allemaal zo heel eenvoudig, bij het onnozele af; maar het is een uitstekende orgelschool... voor gevorderden geworden. En dan nog heeft Bach het niet kunnen voltooien.

Maar er is meer met dit boekje: Het zijn koraal-voorspelen, koraalbewerkingen mogen ze ook worden genoemd. In wezen zijn het meditaties op de koraalgezangen die in de Lutherse eredienst van de zeventiende en achttiende eeuw werden gebruikt. En waar er geen meditatie is zonder een van te voren gegeven onderwerp, daar is er ook geen koraalbewerking zonder een vooraf gegeven koraal.

Is de muziek van het « Orgelbüchlein » al betrekkelijk eenvoudig, van een aantal andere liturgische gezangen gaf Bach een bredere bewerking. In een tijd die geen aandacht meer had voor de liturgie en voor de logische cyclus van het kerkelijk jaar, zijn de stukken van het « Orgelbüchlein » en ook die van de grotere koraalbewerkingen voor het gemak van de speler, maar zeer tot ongenoegen van de kerkorganist, in een rationele volgorde geplaatst, nl. op de rij van het alfabeth. Dit mag het gemak van opzoeken verhogen, het verband is er mee weg. En wie met de techniek van muziekliturgie op de hoogte is, weet, hoe veel bezwaren er aan een geheel veranderde uitgave in de weg staan, vooral, wanneer de organisten het bijna een eeuw met de alfabethische rij « gedaan » hebben.

De heruitgave van de koralen in de « liturgische » volgorde (in de Peters-editie door Straube en van het Orgelbüchlein met de belofte van de overigen door Keller in het Bärenreiter-Verlag) zijn nog weinig verspreid en vandaag den dag moeilijk bereikbaar. Het door ons in De Schalmey 4e jrg. nr. 3 besproken Orgelbüchlein brengt, behalve de liturgische rij der koraalvoorspelen, bij elk het bijbehorend koraal met de tekst. Dit laatste is zeer belangrijk, want zo leren we de geest kennen, waaruit Bach zijn bewerking heeft geschapen. Het was Schweitzer, die er Widor opmerkzaam op maakte, toen deze klaagde dat hij de koraalvoorspelen niet vatten kon, dat zij door Bach geschreven waren vanuit het tekstbegrip. Widor was aanstonds bekeerd en kreeg er een grote verering voor.

Is het Orgelbüchlein al kennelijk bedoeld voor heel het liurgisch jaar en heeft elk kerkelijk feest er zijn eigen stukken, anders ligt het met de grotere koraalvoorspelen, door Bach in drie bundels bijeengezet: Achtzehn Choralvorspiele (handschrift in de Staatsbibliotheek te Berlijn), Dritter Theil der Clavierübung bestehend in verschiedenen Vorspielen über die Catechismus- und andere Gesänge für die Orgel (een eigen uitgave van Bach) en Sechs Choräle von verschiedener Art (uitgave van Joh. G. Schübler in Zella).

Ook de stukken van deze bundels zijn, gemakshalve (!) in één alfabethische volgorde afgedrukt. De titel van de tweede bundel, « ver-

schiedene Vorspielen über die Catechismus- und andere Gesänge », geven al dadelijk de liturgische strekking aan die Bach er mee voorhad. Kunnen we het « Orgelbüchlein » het « Proprium de Tempore » noemen, dan zouden we deze band het « Ordinarium Missæ » als titel kunnen geven, daar de hierin opgenomen koraalbewerkingen met elkaar het schema van de Lutherse Zondagse hoofdgodsdiensstoefening uitmaakten, in Bach's dagen wel te verstaan.

Nu men ook in Protestantse (Lutherse en niet-Lutherse) kerken weer de betekenis is gaan inzien van de liturgie en vooral van de liturgie van het kerkelijk jaar, en men ook in Nederland voor de hoofdgodsdiensstoefeningen een vast schema heeft ontworpen, heeft men gemeend, — al was het alleen reeds bij wijze van concert-experiment — dit Bachse « Ordinarium Missæ » als één geheel te moeten uitvoeren. In Duitsland heeft men dit voorheen ook een enkele maal gedaan; maar in Nederland heeft onlangs Dr Anthon van der Horst met het koor van de Nederlandse Bach-vereniging het voor de eerste maal uitgevoerd met de gezongen koralen erbij in de Oude Kerk te Amsterdam.

Deze koralen, oorspronkelijk als éénstemmige volkszangen gecomponeerd, werden al spoedig gezet voor vierstemmig koor, waarbij dan soms het koor alleen optrad, of ook wel afwisselend het koor vierstemmig, het volk de melodie éénstemmig zong. Veel later eerst is de gewoonte ontstaan, deze koralen uitsluitend door het volk en dan met orgelbegeleiding te doen zingen. De verzameling dezer koralen is tenslotte aangegroeid tot een respectabel aantal bundels, met vele honderde gezangen, waaruit men af en toe een officiële keuze heeft gemaakt voor de verschillende godsdiensstoefeningen.

Kort vóór Bach's tijd was in de Duitse Lutherse kerken de « Kerkcantate » in zwang gekomen. Koor, solisten, orkest en orgel verzorgden deze onder Italiaanse invloed ontstane vernieuwing van de godsdiensstige muziek. De continuïteit met het verleden bleef bewaard door tussen de aria's en koorstukken enkele der oudere koralen te laten zingen. In Bach's cantate's staan er vele, die hij dan vierstemmig bewerkt had.

Uit deze grote overvloed (verzameld o.a. in twee banden door Ludw. Erk en ook afgedrukt in de uitgaven der cantate's van Bach) koos Anthon van der Horst de gezangen die Bach « Catechismus Gesänge » noemt, nl. Kyrie Gott Vater in Ewigkeit, Christe aller Welt Tröster, Kyrie Gott heiliger Geist; Allein Gott in der Höh' sei Ehr (Gloria in excelsis Deo); Dies sind die heil'gen zehn Gebot', Wir glauben al an einen Gott (Credo); Vater unser im Himmel-

reich, en de gezangen die betrekking hebben op de sacramenten: voor het Doopsel: Christ, unser Heer zum Jordan kam; voor de Biecht: Aus tiefer Not schrei ich zu dir; voor het Heilig Avondmaal: Jesus Christus, unser Heiland. Deze gezangen werden telkens gevolgd door de bijbehorende koraalbewerking voor orgel. Vroeger had Van der Horst deze reeks orgelstukken reeds enkele malen afzonderlijk uitgevoerd en ze «orgelmis» genoemd. Omdat de melodieën grotendeels vergeten zijn, liet hij de gezangen

Dit was een zeer goed opzet van het veelgemaakte «historiseren», wat vaak aan uitvoerders van oude muziek wordt verweten. Het was zeker niet de bedoeling van Van der Horst, aan te tonen, dat Bach het geheel van deze koor-plus orgelwerken had bedoeld voor een daadwerkelijke godsdienstoefening, of voor een herhaling van een «Lutherse kerkdienst uit de jaren zeventienhonderd en zoveel». Daar behoorde ten andere ook nog een preek bij van aanmerkelijke lengte. Had Luther niet gezegd: «Das Wort sie sollen lassen steh'n»? Waarmee hij de preek-loze katholieke diensten becritiseerde. Het is waar, vroeger duurden de kerkelijke diensten langer dan vandaag: men had blijkbaar meer tijd dan wij. Meer tijd om de dingen der religie in zich op te nemen. Voor ons, haastige twintigst-eeuwers, was reeds de muziek alleen rijkelijk lang. Niet dat we deze inspanning om dit schone geheel te beluisteren, zouden betreuren; maar de lange duur maakt het opnemen tenslotte onmogelijk en er ontgaat ons veel schoons. Voor een herhaling lijkt het ons beter,

de stukken die betrekking hebben op de Tien geboden, de Doop en de Biecht te laten vervallen en deze stukken bij een andere gelegenheid uit te voeren. Wij menen, dat het overblijvende dan nog lang genoeg is, maar — en dat is veel belangrijker — aan eenheid zal winnen.

Intussen heeft Van der Horst ons met zijn orgelspel en met het koor een monumentale brok schoonheid geschonken, die ons het genie Bach weer een schrede nader heeft gebracht. Maar hoeveel sterker wordt dan nog weer het heimwee, om deze schoonheid geheel in het kader te horen als het door Bach is bedoeld, nl. in een gemeenschappelijke Godsverering. En waarom zou dan niet Tinel's ideaal kunnen verwezenlijkt worden: deze muziek is ook geschikt voor de katholieke eredienst. Dat er dan Latijnse teksten moeten gezongen worden is een bezwaar, dat minder groot is, dan het zich in het eerst laat aanzien. Voor een Lof bv. zou hier al dadelijk een practisch gebruik van zijn te maken. Voor een Mis zou men vooreerst kunnen volstaan met deze stukken in een zg. «zingende Mis» uit te voeren. De schoonheid onzer godsdienstoefeningen zou er zeker bij winnen. En welke schonere encadrering zou daar dan bij gedacht kunnen worden, dan, zoals v. d. Horst het ons horen liet, het grote Preludium in Es vooraf en de Drievuldigheids-fuga tot slot? Dat deze stukken op het grote 18e eeuwse orgel van onze Amsterdamse Oude Kerk wel zéér tot hun recht kwamen, behoeft nauwelijks vermelding.

Piet VISSER

Verslag over een Studiereis naar Parijs

van 24 September tot 3 Oktober 1949.

Op initiatief van Dom Joseph KREPS werd het plan opgevat een studiereis naar Parijs te doen om er de voornaamste orgels te onderzoeken, voornamelijk de beroemdste instrumenten van Aristide Cavaillé-Coll. « De Schalmey » was daarbij vertegenwoordigd.

Op het kerkhof van Montparnasse werd een huldeplechtigheid ingericht op de graftombe van Cavaillé-Coll ter gelegenheid van de 50e verjaardag van zijn afsterven (13.10.1899). Een belangrijke rede werd uitgesproken door Marcel Dupré die in het kort het leven en het werk afschetste van de grote Franse Meester. Vervolgens werd het woord gevoerd door een kleinzoon van Cavaillé-Coll, Dom Kreps en de heer Jean Lapresté, voorzitter van het syndicaat van de Franse Orgelbouwers. Namens de Belgische delegatie werd een palm neergelegd door den heer Van der Borgh, cultureel attaché aan de Belgische Ambassade.

Onze studiereis werd Zondagnamiddag ingezet met een bezoek aan Versailles; het orgel van de Kathedraal en het orgel van het Paleis, dat gerestaureerd werd door Gonzalès.

Gedurende de week werden volgende instrumenten bezocht:

Palais de Chaillot.

Eglise St-Séverin: orgel van Abbey met buffet van Fr. Dupré 1745.

Eglise St-Gervais: bespeeld door de familie Couperin 1714 - 1760 - 1768; gerestaureerd door Rochesson.

Eglise St-Nicolas des Champs.

Eglise St-Denis: een van de eerste orgels van Cavaillé-Coll 1840.

Eglise St-Eustache: orgel van Ducroquet 1945; rest. Merklin 1876; rest. Gonzalès 1932.

Eglise St-Roch: Cavaillé-Coll 1845; rest. 1894.

Eglise St-Laurent: een buffet van 1682, orgel gebouwd door Castel; rest. Cliquot 1766; rest. Merklin 1861; Jacquot-Lauvegne 1942.

Eglise de la Madeleine: Cavaillé-Coll 1846.

Eglise Vincent de Paul: Cavaillé-Coll 1852.

Eglise Sulpice: Cavaillé-Coll 1863.

Eglise Notre-Dame: Cavaillé-Coll 1868; rest. 1932.

Eglise Notre-Dame d'Auteuil: orgel van J. Beuchet.

Eglise Merry: Cliquot 1731; rest 1947 Gonzalès. Buffet van 1647.

Salonorgel van de heer Norbert Dufourcq: Gonzalès 1949.

Buiten het bezoek aan bovengenoemde orgels werden een paar werkhuizen bezocht nl. het huis Gonzalès waar wij het orgel van het conservatorium van den Haag in montage zagen. Het huis Masure (pijpenmakers) was zo vriendelijk ons een demonstratie te geven van het gieten van een plaat orgelmetaal.

De studiereis werd besloten op Maandag 3 Oktober met een bezoek aan de pianofabrieken Pleyel die ook een afdeling orgelbouw heeft.

Van dit huis bezochten wij twee orgels; een salonorgel te Chantilly en een kerkorgel waar een paar hoogdrukregisters aangetroffen werden.

Deze eerste studiereis mag als zeer geslaagd beschouwd worden dank zij Dom Kreps die zich geen moeite bespaarde tot het verwezenlijken van dit programma en ons in de gelegenheid stelde de mooiste instrumenten van de grote Franse orgelbouwer te zien.

Antwerpen, 7 Oktober.

L. JAGENEAU

m i x t u r e n

• **De Inhoudstafel** der twee laatste jaargangen van ons tijdschrift zal, zoals gewoonlijk, ingelast worden in het eerste nummer van de volgende jaargang.

• **Nieuw orgelbouwer** : Wij ontvingen het bericht dat onze Redacteur, Luc Jageneau van Antwerpen, zich in deze stad heeft gevestigd als orgelbouwer. Daar wij deze jonge Heer reeds meerdere jaren als een gedegen en werkzaam orgelkenner kennen, zijn we er van overtuigd dat onze orgelbeweging met de intrede van deze nieuwe bouwer van orgels geen « tranen van spijt » zal hoeven te storten. Ook technisch heeft de Heer Jageneau een grote ervaring opgedaan in binnen- en buitenlandse orgelzaken. De Schalmey wenst hem goed heil!

• **Dhr Piet Scheepers** van Geldrop, speelde het nieuw orgel der Magdalenakerk aldaar in, met de volgende werken : Preludium en fuga in g kl.; Preludium en fuga in F., van J. S. Bach; Andantino, C. Franck; Preludium, Mendelssohn; Adagio molto, A. Guilmant; Sortie, C. Franck. Het orgel bevat 14 spelen en werd gebouwd door **F. Verschueten**.

• **Prof. Flor Peeters** hield een orgelbespeling in de Abdij van Tongerlo, gewijd aan werken van J. Lemmens en de leerlingen van Flor Peeters : Sonata Pascale, J. Lemmens; Sonate 1e deel, E. Tinel; Hymne aan Maria, Gaston Feremans; Scherzo, G. Verschraegen; Fuga uit een Sonate van E. De Laet; Lied aan de Zon uit de Liedsymphonie, Flor Peeters. In ditzelfde programma speelde **E. P. Titus Timmermans** Prière, van J. Lemmens, en Choraal en Fuga, van Lode van Dessel.

• **Louis Toebosch** bespeelde het nieuw orgel door de Gbrs. Vermeulen, in de H. Joannes de Doperkerk, te Standdaarbuiten (16 stemm.) (30 Octob.) 2de Concert voor orgel, van G. Händel, vier delen; 3de Koraal van C. Franck; Fantasia over Kerstdag.

• **Antoon Verwee** gaf te Oudenaarde in de kapel van het College, een orgelrecitaal met de volgende werken : Meskin es hu, J. Obrecht; Ricercar, A. Willaert; Zwischen Berg und tiefen Tal, H. Isaac; Courante met Variaties, Pieter Cornet; Aria, van Lœillet; Giga, idem; Twee gavotten, Raick en Fiocco; Fugato, M. van den Gheyn; Variaties op « Es ce Mars », J. P. Sweelinck. Een programma waarvoor wij de concertant feliciteren!

• **De F. Pels & Zoon**, bouwden een nieuw orgel in de kerk der H. Familie te Brasschaat, dat werd ingespeeld door de Z. E. H. De Laet, met volgend programma : Toccata in A, Sweelinck; Preludium en fuga, Buxtehude; Sonata in Es, J. S. Bach; Concerto in F, Händel; Pastorale, C. Franck; Scherzo uit Modale, Suite, van Flor Peeters; Finale uit de derde Symphonie, Vienne.

• **De F. Verschuieren** bouwde een nieuw orgel in de kerk van de H. Willibrordus, te Eersel. Dhr H. Houet bespeelde het bij de inwijding met : Toccata en Fuga in d, J. S. Bach; Oud Frans Kerstlied met variatie's en echo, Dacquin; Adagio in bes en Pastorella, J. G. Walther; Andantino, C. Franck; en de volledige Suite Gothiek, van Boellman.

• **De F. Pels** bouwde een nieuw orgel in de Parochiekerk te Vreeswijk. Het werd ingespeeld op 30 Oct. door **C. Heymans** met : 1. deel uit de 1ste Orgelsonate, van

Mendelssohn; Adagio, idem; Romanze, J. Renner; Dorische Toccata, J. Bach; Prière à Notre-Dame, Boellman, en eveneens het Menuet Gothique; Final, van C. Franck.

• **Victor Hens** concerteerde in de Ste-Catharinakerk te Eindhoven op 11 October : Preludium en fuga in fis, Buxtehude; Trio, J. Obrecht; Tiento 1e Modus, Cabanilles; Preludium, M. vanden Gheyn; Koraalvoorspel van Bach; Finale uit de 1e Symphonie, van A. Guilmant; Variaties op een oud-Nederlands Lied, J. Bijster; Preludium en fuga, Lode Huybrechts; Pastorale, Jean Collet; Vlaamse Rhapsodie, Flor Peeters.

Hetzelfde programma werd voorgedragen in de Sint-Janskerk te Rosendaal.

Dezelfde concertant hield een orgelbespeling te Gent in de St.-Niklaaskerk op 26 October met medewerking van de Kunstzanger de H. E. Jacquier. Fantasia en fuga in g, Koraalvoorspel « Christ lag in Todesbanden », J. S. Bach; Dialogue du 4me ton, N. de Grigny; Cantabile, C. Franck; 1e Symph. Finale, A. Guilmant; Twee Kerstkooralen, Flor Peeters; Variaties op een oud-Nederlands Lied, J. Bijster.

• **Gaston Suys** hield een orgelconcert op het orgel der Hoofdkerk te Dendermonde, met werken van Bach, Franck, Flor Peeters en andere. Dhr Jos Suys dirigeerde bij deze gelegenheid het koor der St.-Gregoriusgild (23 October).

• **De Fa Pels & Zoon** bouwde een nieuw orgel van 53 spelen in de St.-Hyppolytuskerk te Delft. Bij de plechtige inwijding werd het orgel bespeeld door P. Dr. C. Huigens met : Dorische Toccata, Bach; Giga, Lœillet; en door Joop Schouten met : Pastorale, A. Guilmant; Toccata, H. Andriessen.

• **De Fa. Flentrop** restaureerde het orgel in de Grote- of St.-Laurenskerk te Alkmaar. Hielden de orgelbespeling : Dr. Anth. van der Horst en Simon C. Jansen.

Dezelfde organisten bespeelden in dezelfde omstandigheden het orgel in de N. Herv. Kerk te Bussum. Het frontontwerp van Architect W. de Gooyer verdient bijzondere lof. Wij ontvingen geen programma's van deze concerten.

• **A. Gaalman** bespeelde het nieuw orgel door de **Fa. Verschuieren** in de St. Jozefkerk te Arnhem gebouwd op 9 October met de volgende werken: Toccata en fuga in d, In dulci júbilo, J. S. Bach; Pastorella, Walther; Allegro, Händel; Trumpet tunes, Purcell; Aria, Lœillet; Toccata, Widor.

• **Nico Zeyen** hield op 25 September een orgelbespeling voor de leden van de Ronde Tafel Conferentie bij hun bezoek aan Roduc. Hij speelde er: Fantasia op 8e toon, Pieter Cornet; Gavotte, Lœillet; Toccata in C, J. S. Bach; Koraal, O Haupt voll Blut und Wunden, idem; Pastorale, Zipoli; Derde Koraal, Hendrik Andriessen.

• **De Fa. Loncke en Zonen** bouwde een nieuw orgel te Nevele van 22 spelen. Prof. Verschraegen hield de orgelbespeling bij de inwijding met : Toccata en fuga in re kl., J. S. Bach; Derde Koraal van Franck; Koraalvoorspel van Pachelbel; Noël in sol gr., Dacquin; Scherzo uit de 2e Symphonie, L. Vienne; Eerste deel uit de VIe Symphonie van Widor.

● **Elsenborn:** in de Paterskerk aldaar werd een nieuw orgel ingewijd, gebouwd door de Fa. Verschuieren (12 registers). Het werd ingespeeld door dhr. **Ch. Michel** met: Phantasia in G-Moll, J. S. Bach; Allegro der 3e Symphonie, A. Guilmant; Toccata, Widor; en door **P. B. Kaeser** met: Toccata avanti il recercar, Frescobaldi; Rec rear cromatico, idem; Sonata in e m, Viola; Choralvorspiel, Walther; en J. S. Bach; Concerto grosse für Orgel, P. B. Kaeser (4 delen). Kan De Schalmei enig bericht ontvangen over de blaasbalgen inrichting aldaar gebruikt?

● **In Vaders spoor.** De lezers van dit tijdschrift zullen wel reeds in de dagbladen het spijtig ongeval vernomen hebben waarbij onze geëerde Organist en Beiaardier Staf Nees, gedurende een hevig stormweder zich de pols brak op verscheidene plaatsen. Het orgel in de Kathelijnkerk werd gedurende die tijd bespeeld door de 13-jarige zoon van Meester Nees. Naar verluidt is ook nu het orgelspel in die voorname kerk uitstekend verzorgd. Wij wensen Meester Staf Nees een spoedige genezing en de jonge Heer Victor een verdere loopbaan in Vaders spoor!

● **De Fa. Loncke en zonen** werkt voor het ogenblik o.m. aan een groot orgel voor de kerk van Ledeberg te Gent. Het zal een orgel zijn van een 40-tal registers, verdeeld over drie klavieren.

● **De Fa. Pels** bouwde een orgel in de R.K. Kerk te Dieren van 14 registers. Het werd bespeeld door P. Dr. Huigens. Wij ontvingen geen programma.

● **Dhr. Goemanne** werd benoemd tot organist in de hoofdkerk te Rochefort. De Schalmei wenst die jonge Vlaamse organist een gelukkig en «musicaal» bestaan te Rochefort!

● **Maldegem-Kleit:** door de bliksem werd aan het orgel van deze parochie grote schade aangericht. Hoe hevig de inslag moet geweest zijn bewijst het feit dat de schakelaars, luchters en tellers met metsel- en stopwerk uit de muren gerukt werden.

● **Het B.B.C.** deed het eerste electronen-orgel met drie klavieren in één der studio's plaatsen. Het is het grootste dat tot nog toe gebouwd werd.

● **Programma's** van orgelconcerten en omzendbrieven: wij liggen hier met een zevental programma's van orgelconcerten en een paar omzendbrieven waarbij een groot deel van de tekst letterlijk uit De Schalmei overgenomen werd: het is tegenover de schrijver van het artikel waaruit de tekst overgenomen werd, en tegenover De Schalmei niets meer dan een daad van eerlijkheid wanneer bij deze gelegenheid de bron van herkomst zou vermeld worden.

● **In Memoriam.** De Schalmei biedt haar gevoelens van christelijke deelneming aan de Heer H. Pecqueur, bij het smartelijk overlijden van zijn Vrouw. Het bericht is ons te laattijdig toegekomen om nog een afvaardiging van ons tijdschrift naar de begrafenisdienst te kunnen sturen; de Heer Pecqueur weet echter met welke sympathie De Schalmei naast hem staat, zeker in deze pijnlijke stonden.

● **Nandor Neichel** concerteerde in de Hoofdkerk te Eekloo afgewisseld met enkele koorwerken. Hij droeg voor: Toccata en fuga in re kl, J. S. Bach; Twee gavotten van D. Raick; Giga, Lœillet; 1 deel uit de Ve Symphonie, Widor; Abdijvrede, Flor Peeters; Toccata van Widor.

● **Professor Flor Peeters** werd kort geleden door de Nederlandse Regering benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje Nassau, op grond van zijn verdiensten voor het Nederlandse orgel en de Nederlandse orgelmuziek. Proficiat!

● **In het Amerikaanse tijdschrift «Notes»** van de Music Library Association te Washington, deelt Walter Rubsamen mede, dat hij op een onderzoekingstocht doorheen de Italiaanse bibliotheken te Turijn o.a. handschriften heeft gevonden in de verzameling «Mauro Foa» en

in de collectie «Rienzo Giordano», waarin een groot aantal orgelstukken zijn opgenomen uit de tijd van Frescobaldi, waaronder van de Nederlanders: De Buus, Willaert en Sweelinck, alsmede van de Sweelinck-leerling Samuel Scheidt en ook van een aantal Italianen uit die tijd. Uit een correspondentie met de Sweelinckbiograaf B. v. d. Sigtenhorst Meyer bleek, dat deze stukken niet bekend waren.

P.V.

● **Het Spaans Instituut te Lissabon** heeft een concert gegeven met werken van Antonia Soler, die tot aan zijn dood in 1873 organist en koorleider in het Escorial was. Deze werken zijn geschreven voor twee orgels. Twee ervan werden te Lissabon op twee piano's uitgevoerd, twee andere op clavecimbel en orgel. Aan het concert ging een voordracht vooraf van de musicoloog Santiago Kastner, die ook deze zes «Escorial Concertos» zal uitvoeren in de serie «Monumenta Musicae Hispanii» van het Spaanse Instituut voor Musicologie.

P.V.

● **Verleden jaar overleed te Sleswijk** in een ziekenhuis de musicoloog Max Seiffert, aan de gevolgen van de vlucht die hij op het einde van de oorlog had moeten ondernemen, op 80-jarige leeftijd. Hij was op 9 Februari 1868 geboren te Beeskow a/d Spree als zoon van een leeraar. Aan de Universiteit werd hij leerling van de Bachbiograaf Spitta. In 1891 promoveerde hij op een dissertatie over «J. Pz. Sweelinck und seine direkte deutschen Schüler». Deze publicatie gaf een grote stoot aan de waardering voor Sweelinck en het zestiende eeuwse orgel. Sedert 1895 gaf hij een volledige uitgave van de werken van Sweelinck in 10 grote folianten, waarvan de eerste band voor orgel. Deze eerste band werd in de loop van de laatste oorlog veel uitgebreid en bewerkt door Seiffert en uitgegeven door de Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis, voorzien van een nieuwe inleiding. Naast talrijke artikelen in vaktijdschriften bewerkte hij ook de Geschichte der Klaviermusik van Weitzman, gaf hij in de Denkmäler der Deutsche Tonkunst de werken van Scheidt uit en bewerkte voor de Organum-Reihe van Kistner und Siegel een grote reeks oude Duitse orgelcomposities van vóór Bach. In 1930 werd hij Eredokter van de Universiteit te Kiel en ontving hij kort voor zijn dood uit en bewerkte voor wetenschappelijke verdiensten. Hij was ook de stichter van het «Fürstliches Institut für Musikwissenschaft» in Bückeburg, dat later werd omgezet in het Institut für Musikforschung te Berlijn.

P.V.

● **Op het nieuw orgel van Paul Anneessens** in de Kapel der E.E. Broeders van Liefde te Gent hielden Prof. Flor Peeters en Eerw. Br. Alberic op Donderdag 27 October een Orgelconcert. Programma: Flor Peeters met: Preludium en fuga in a klein, J. S. Bach; Ein fröhlich' Wesen, J. Obrecht; Canzona, F. de Monte; Aria, J. B. Lœillet; Cortège et Litanie, M. Dupré; Scherzo (uit Sonate), Gab. Verschraegen; Drie choraalvoorspelen, Flor Peeters. Vijfde Symphonie (1e deel), Ch. M. Widor. — E. Br. Alberic met: Abdijvrede, Flor Peeters; Variations sur le «Veni Creator», M. Duruflé.

● **Hans Klotz**, de Duitse organoloog beschrijft uitvoerig in *Die Musikforschung* het werk van de Nederlandse orgelbouwers in de Dom van Trier. Het orgel van de zestiende eeuw, dat door Peter Breissiger uit Koblenz wordt gebouwd, is, zegt Klotz, geheel het Brabantse type. In 1584 komt de Bosschenaar Arndt Hoque uit Grave (N.Br.) een drie-klaviersorgel met 25 registers, dat volgens de dispositie een uitnemend instrument moet zijn geweest en dat tot 1725 heeft dienst gedaan. P.V.

● **Van het elektrische front.** Men bericht ons uit Valladolid (Spanje) dat in de kerk der EE. PP. Carmelieten een Hammond-instrument is geplaatst. In de maand Februari zouden twee bekende Spaanse organisten daar concineren. Het tweede concert moest echter bij het

begin worden afgebroken, doordat de electriciteitsvoorziening de nodige voltspanning niet kon opbrengen. Het is waarschijnlijk ook aan deze omstandigheid te wijten geweest, dat het eerste concert een mislukking was, zegt onze berichtgever. (Ritmo, April '49) pv.

● **Enkele aangekondigde artikels en antwoorden op gestelde vragen** worden tot volgende nummers verschoven: de ene omwille van plaatsgebrek, andere omwille van een tekort aan gegevens. Ten laatste worden nog enkele antwoorden van medewerkers verwacht. Dit geldt eveneens voor een groot stuk uit de Boekbespreking en Orgelliteratuur. Wij vragen de lezers en uitgevers nog een paar weken geduld te hebben.

De Schalmel speelde met toewijding.

Was het niet mooi?

*Dit is het laatste nummer
van de vierde jaargang*

VOOR ARTISTIEK EN DEGELIJK WERK
Fa. L. VERSCHUEREN C. V.
ORGELBOUWERS

Ateliers te

TONGEREN L.
opger. 1937

HEYTHUYSEN Ned. L.
opger. 1891

F I R M A **DELMOTTE** DOORNIK
ORGELS

van vader op zoon sedert 1812

BOUWERS VAN HET MONUMENTAAL ORGEL VAN HET N. I. R. TE BRUSSEL

PIANO'S en HARMONIUMS

Nieuw en in occasie aan zeer voordelige prijzen

★

Voor orgel en algemeen musicale werken uit alle
perioden en landen: wendt U tot het oudgekende

Huis A. Magerman

GODSHUISHAMMEKE 55

G E N T

firma

Jacq. stinkens

Orgelpijpenmakers

ZEIST

LABIAALPIJPEN

TONGWERKEN

ORGELBOUW

Nieuwbouw

volgens elk systeem

★

Restauratie

en

Reparatie

van alle aard en omvang

★

Harmoniums

★

Paul Anneessens

MEENEN

Vertegenwoordigt, zelfstandig, de vierde generatie in de Orgelbouwbeweging !